

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

**ПОЛІТИЧНІ
ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
у країнах Центральної і Східної Європи
наприкінці XX – на початку XXI століть**

Колективна монографія

*За загальною редакцією
Юрія Остапця і Маріана Токаря*

Ужгород
Поліграфцентр «Ліра»
2023

УДК 321.1:323(4-191.2+4-11)"20/21"

П-50 Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендєл, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечасва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стебляк, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

Пропоноване видання колективу авторів підсумовує дослідження актуальних питань політичних інститутів та процесів у країнах Центральної і Східної Європи у контексті демократичної практики суспільно-політичних та публічно-управлінських відносин. Колективна монографія фокусує увагу на зміні політичного ландшафту в одному з найскладніших регіонів Європи.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться вивченням політичних інститутів та процесів, дослідженням питань розбудови і взаємовідносин держави й громадянського суспільства, державної політики й розвитку демократії в країнах Центральної та Східної Європи.

Рецензенти:

Валерій БОРТНИКОВ, доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО, доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Михайло ШЕЛЕМБА, кандидат політичних наук, доцент кафедри європейських студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету.

Рекомендовано до друку:

на засіданні Вченої ради

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
(протокол № 7 від 20 червня 2023 р.);

на засіданні Редакційно-видавничої ради

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
(протокол № 4 від 16 червня 2023 р.);

на засіданні Науково-методичної комісії факультету суспільних наук ДВНЗ
"Ужгородський національний університет"
(протокол № 7 від 31 травня 2023 р.)

© Колектив авторів, 2023
© Поліграфцентр «Ліра», 2023

ISBN 978-617-596-359-3

ЗМІСТ

Преамбула	5
Розділ 1. Процес інтеграції країн Центральної і Східної Європи до Європейського Союзу та НАТО (Анатолій Романюк, Віталій Литвин)	7
Розділ 2. Вишеградська Європа: антиномії процесів демократизації (Галина Зеленько, Наталія Кононенко)	43
Розділ 3. Вплив патерних взаємовідносин влади та опозиції на процеси демократизації в державах Вишеградської групи (2019 – 2022) (Василь Бусленко)	85
Розділ 4. Політичний вимір транскордонного співробітництва в Центральній Європі на сучасному етапі (Мирослава Лендьел)	133
Розділ 5. Оновлення інструментів політичної участі в умовах цифрової трансформації Європейського Союзу (Наталія Ротар)	167
Розділ 6. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу (Юрій Копинець, Владислав Дудінський)	209
Розділ 7. Партійна система Чеської Республіки (Міхал Цірнер, Наталія Марадик)	241
Розділ 8. Партійна система Словаччини в контексті сучасних викликів (Анатолій Ключкович)	269
Розділ 9. Специфіка «ліво-правого» партійно-ідеологічного розмежування у політичному полі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи (Геннадій Шипунов)	295
Розділ 10. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати (Юрій Остапець, Віктор Петрінко)	329

Розділ 11. Труднощі формування демократичних політичних інституцій у сучасній Республіці Болгарія (<i>Віра Бурдяк</i>)	355
Розділ 12. Характеристика електоральних процесів у країнах Європейського Союзу в контексті протистояння «мейнстримних» партій та партій «нової політики» (2020–2022) (<i>Юрій Остапеч, Ірина Дудінська</i>)	395
Розділ 13. Електоральні процеси у Чеській та Словацькій Республіках у контексті регіональних виборів (<i>Свєнній Гайданка</i>)	463
Розділ 14. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у країнах Центральної і Східної Європи (<i>Надія Кічера</i>)	495
Розділ 15. Інституційний дизайн етнополітики й політичне представництво міноритарних етнічних груп у країнах Центральної та Східної Європи (національні case studies Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини та Румунії) (<i>Михайло Зан</i>)	539
Розділ 16. Досвід державного сприяння розвитку неурядових організацій у країнах Центральної та Східної Європи (<i>Маріан Токар</i>)	601
Розділ 17. Державно-церковні відносини у країнах Вишеградської групи (<i>Микола Палінчак, Діана Стеблук</i>)...	631
Розділ 18. Політики пам'яті в країнах Центральної та Східної Європи: пастки ресентименту і можливості конструювання регіональної солідарності (<i>Наталія Нечасва-Юрійчук</i>)	641
Післямова	673
Про авторів	675

РОЗДІЛ 12

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ПРОТИСТОЯННЯ «МЕЙНСТРИМНИХ» ПАРТІЙ ТА ПАРТІЙ «НОВОЇ ПОЛІТИКИ» (2020–2022)

Юрій ОСТАПЕЦЬ, Ірина ДУДІНСЬКА

Вступ. Починаючи з середини XIX століття в середовищі політичних партій відбулися суттєві трансформації від елітарних клубів до масових ідеологічних політичних партій, а потім до всеохоплюючих і картельних. Із кінця XX століття в еволюції політичних партій чітко окреслилися дві нові тенденції, які обумовлені процесом глобалізації (утворення загальноєвропейських партій, партій «нової політики») та розвитком цифрових технологій (виникнення мережевих/кіберпартій).

«А в останні десятиліття «політичні системи країн Європейського Союзу зіштовхнулися з низкою серйозних викликів, які мали суттєвий вплив і на формування партійних систем. Ці виклики пов'язані з фінансовою кризою 2008–2009 років, міграційною кризою 2015–2016 років, антиглобалістськими рухами та євроскептицизмом. Перенесення їх у сферу політики виявилось у протистоянні «мейнстрімних» і антисистемних партій / партій «нової політики», особливості якого можна простежити на основі аналізу результатів парламентських виборів» [14, с. 21].

Рівень протистояння партій «мейнстріму» і «нової політики» в деяких країнах є настільки напруженим, а результати парламентських виборів настільки несподіваними, що їх досить часто експерти та науковці називають «електоральними революціями»: «Словенія» (2018 р.), Україна (2019 р.), Словаччина (2020 р.), Румунія (2020 р.), Болгарія (2021 р.).

Крім того, «на конфігурацію партійних систем країн Європейського Союзу має суттєвий вплив загальносвітовий тренд трансформації політичних партій: від масових партій з чіткою ідеологічною спрямованістю і розгалуженою ідеологічною структурою до картельних / мережевих / кіберпартій із розмитою ідейною орієнтацією та

відсутністю традиційної апаратно-організаційної структури» [14, с. 21]. А на результат парламентських виборів 2022 року також мала вплив розпочата Росією війна проти України.

Таким чином, результати парламентських виборів – це той емпіричний матеріал, який дозволяє нам зробити відповідні висновки щодо тенденцій розвитку партійних систем у країнах Європейського Союзу, головних причин успіху «антисистемних» політиків та їх популістських політичних сил.

Парламентські вибори в країнах ЄС у 2020 році. У 2020 році парламентські вибори відбулися у 5 країнах Європейського Союзу: Ірландії (8 лютого), Словаччині (29 лютого), Хорватії (5 липня), Литві (11 та 25 жовтня), Румунії (7 грудня).

Ірландія. Парламент Ірландії (Еряхтас) складається з двох палат – нижньої (Палата представників – Дойл Ерен) і верхньої – (Сенат Ерен). Вибори до Палати представників відбулися 8 лютого 2020 року. Обирався 159 з 160 депутатів, оскільки спікер палати повертається автоматично, якщо не подає у відставку. Вибори проводилися в багатомандатних округах по виборчій системі єдиного переданого голосу.

Головними суб'єктами виборчого процесу були партії «Фін Гел» («Клан гелів»), «Фіана Файл» («Солдати долі») та «Шин Фейн» («Ми самі»), які і утворюють основу партійної системи Ірландії. Зазначимо, що починаючи з 1932 року партії «Фіне Гел» і «Фіана Файл» змінювали одна іншу при владі, або утворювали спільну владну коаліцію. «Фіне Гел» – це ліберально-консервативна партія Ірландії, утворена у 1933 році, а «Фіана Файл» ліберальна партія, утворена 1926 року після розколу у русі «Шин Фейн». «Шин Фейн» – націоналістична партія, яка виступає за об'єднання Ірландії, яка останнім часом перебудовує свою ідеологію у бік лівоцентризму та соціального консерватизму.

Серед інших суб'єктів виборчого процесу можна виокремити наступні рейтингові партії: Лейбористську партію, яка утворена у 1912 році як політичне крило ірландського профспілкового руху; «Зелену партію» (1981); «Соціал-демократів» – соціал-демократичну партію, яка пропагує скандинавську модель суспільного устрою та проєвропейські цінності (2015 р.), партія «Енту (Об'єднаймося)» (2019 р., виступає за об'єднання Ірландії).

Це були перші вибори, коли в кожному виборчому окрузі була кандидат-жінка. Таким чином було висунуто рекордну кількість жінок – 162 з 531 кандидата (партія «Фіне Гел» – 31 % жінок, у партії «Фіана Файл» – 31 %, у Лейбористської партії – 32 %, партії «Шин Фейн» – 33 % і т. д.) [43; 45].

У парламентських виборах взяли участь 15 політичних партій, з них 4 вперше: партія «Енту», Ірландська партія свободи (радикальна націоналістична організація, яка виступає за об'єднання Ірландії і вихід з Євросоюзу), Національна партія та партія «Об'єднані люди». Депутатські мандати здобули 7 партій і одна виборча коаліція. При чому три партії набрали приблизно однакову кількість голосів виборців: «Фіне Гел», «Фіана Файл» та «Шин Фейн» [4]. Експерти назвали результати виборів історичними, оскільки відбувся злам домінуючої у країні двопартійності «Фіне Гел» та «Фіани Файл», яка триває з 1930-х років. Загальна частка голосів обох партій упала до історичного мінімуму. Явка виборців становила 62,9 %. Результати виборів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виборів до Палати представників ірландського парламенту 8 лютого 2020 року

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Фіана Файл» (1926)	22,2	38 (-6)*	лібералізм, ліберальний консерватизм
«Шин Фейн» (1905)	24,5	37 (+14)	націоналізм, лівоцентризм, соціальний консерватизм
«Фіне Гел» (1933)	20,9	35 (-15)	консерватизм, християнська демократія
«Зелена партія» (1981)	7,1	12 (+10)	зелена політика

Лейбористська партія (1912)	4,4	6 (-1)	соціал-демократія
«Соціал-демократи» (2015)	2,9	6 (+3)	соціал-демократія
Виборча коаліція «Солідарність – Люди важливіші за прибуток»	2,1	5 (-1)	
«Енту» (2019)	1,9	1 (нова партія)	лівоцентризм, соціальний консерватизм
Незалежні	12,2	19	

* менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Джерело: побудована авторами на підставі [43;45]

Таким чином, для формування більшості уряду необхідна підтримка як мінімум 80 депутатів. Відтак, будь-якому уряду потрібна підтримка хоча б двох партій або великої групи незалежних депутатів, або домовленість з іншою партією про те, щоб та підтримувала при голосуванні про довіру і бюджет (йдеться про особливості функціонування уряду меншості). Партії «Фіне Гел» і «Фіана Файл» виключають формування коаліції з націоналістичною партією «Шин Фейн», зокрема через її зв'язки з Ірландською республіканською армією, яка є воєнізованою організацією, котра бореться за приєднання Північної Ірландії (частина Великобританії) до Ірландії. «Шин Фейн» у свою чергу виключає перемовини про урядовий альянс з «Фіне Гел» і «Фіана Файл» без зобов'язань останніх щодо проведення референдуму про об'єднання Ірландії [43; 45]. Після коаліційних перемовин урядова коаліція була утворена у складі «Фін Гел», «Фіана Файл» та «Зеленої партії».

Словаччина. Національна рада Словачької Республіки (парламент) складається зі 150 народних депутатів. Які обираються за пропорційною системою загальнонаціональних відкритих партійних списків із виборчим бар'єром 5 % для політичних партій і 7 % для виборчих коаліцій [26, с. 107; 33, с. 306–308].

У виборах 29 лютого взяли участь 24 політичні партії і одна виборча коаліція «Прогресивна партія – Разом» при чому 13 полі-

тичних партій участь у виборах брали вперше, тобто були утворені у міжвиборчий період (2016–2020 рр.). Явка виборців становила 65,8 % [43; 45].

Головне протистояння на виборах відбувалося між партіями попередньої урядової коаліції («Напря́м – Соціал-демократія», Словацька національна партія, угорська партія «Міст») і новою правою популістською партією «Звичайні люди і незалежні особистості». Лідер партії І. Матович анонсував напередодні виборів про те, що він дійшов згоди про утворення урядової коаліції з партіями «Ми сім'я», «Свобода і солідарність», «За людей».

Як зазначають у статті «Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі» Ю. Остапеч і А. Ключкович «лідер партії «Звичайні люди і незалежні особистості» І. Матович, яка перемогла на парламентських виборах 2020 року в Словаччині, назвав вибори «третьою революцією»: перша покінчила з епохою комунізму, друга з мечіаризмом (час стагнації і відродження авторитаризму за прем'єрства В. Мечіара), а третя – з ерою «фіцізму» (перебування при владі партії Р. Фіцо «Напря́м – СД» з 2006 р.)» [27]. Результати виборів подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати виборів до Національної Ради Словацької Республіки 29 лютого 2020 року

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
«Звичайні люди і незалежні особистості» (2011)	25,02	53 (+34)*	правоцентризм, консерватизм, популізм
«Напря́м – Соціал-демократія» (1999)	18,29	38 (-11)	лівоцентризм, соціал-демократія

«Ми – сім'я» (2015)	8,24	17 (+6)	соціальний консерватизм, правий популізм
«Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» (2010)	7,97	17 (+3)	націоналізм, правий популізм, націонал- консерватизм
«Свобода і солідарність» (2009)	6,22	18 (-8)	лібералізм
«За людей»	5,77	12 (нова партія)	ліберальний консерватизм

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Джерело: побудована авторами на підставі [43; 45]

Отже, перемогу на виборах здобула права політична партія «Звичайні люди і незалежні особистості», набравши 25,02 % голосів виборців та отримавши 53 депутатські мандати. «Ми сприймаємо цей результат як вимогу людей, які хочуть, щоб ми навели порядок у Словаччині, зробили її справедливою країною, де закон діє для всіх, багатих чи бідних», – сказав лідер партії І. Матович під час оголошення результатів, а потім додав «ми розбудили сплячого дракона, понад два мільйони людей, які зазвичай не ходять голосувати. Але смерть Я. Куціака та М. Кушнірової розбудила Словаччину» [43; 45].

Провладна партія «Напря́м – Соціальна демократія» («Напря́м – СД»), яка керувала державою з 2006 року (з нетривалою перервою з 2010 по 2012 р.), зазнала нищівної поразки, хоч і отримала друге місце з результатом 18,29 %. Третій результат показала партія, заснована бізнесменом Б. Колларом «Ми сім'я» (8, 24 %). «Політична сила не має чіткого ідеологічного ядра (суміш лівої риторики, євроскептицизму, соціального та національного консерватизму), орієнтується на популярні тренди громадської думки і нестандартні підходи до розв'язання актуальних проблем» [27, с. 65–67].

Ультраправа партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» з 7,97 % (17 мандатів) посіла четверте місце. П'яту позицію з результатом 6,22 % зайняла ліберальна партія «Свобода і солідарність». Шосте місце дісталось новій політичній партії «За людей»

(лідер екс-президент А. Кіска), яка позиціонує себе як проєвропейська, правоцентриська політична сила [39; 43; 45].

Не змогла подолати 7 % виборчий бар'єр виборча коаліція «Прогресивна Словаччина – Разом», хоча передвиборчі опитування прогнозували для неї 10 % результат. Вперше в електоральній історії не пройшли до парламенту угорські партії («Міст», «Угорська спільнота»). Не змогли подолати виборчий бар'єр Християнсько-демократичний рух і Словацька національна партія, хоч і показали порівняно непоганий результат [39; 43; 45].

Як і передбачалося урядова коаліція була утворена у складі політичних партій «Звичайні люди і незалежні особистості», «Ми – сім'я», «Свобода і солідарність», «За людей». «Така коаліція, на думку Ю. Остапця та А. Ключковича, є багатоскладовою та несе в собі потенційні ризики для тривалості і результативності функціонування уряду: по-перше, коаліційні партнери не мають досвіду співпраці; по-друге, партіям не вистачає досвіду управління державою; по-третє, узгодження позицій діяльності буде непростим, оскільки «Звичайні люди і незалежні особистості» та «Ми – сім'я» – партії популістські, а «Свобода і солідарність», «За людей» – ідеологічно профільовані» [27, с. 65–67]. Зміна прем'єр-міністра І. Матовича та загроза її розпаду уже з новим очільником уряду Е. Гегером яскраве тому свідчення [40].

Таким чином, за результатами виборі можна констатувати, що партійна система Словаччини у континуумі між мейнстрімом і популізмом (антисистемністю в політиці) ближче наблизилась до популізму. Можна також говорити і про низку тенденцій розвитку партійної системи: посилення фрагментації, високий рівень індексу волатильності, посилення впливу популістських партій, представництво в парламенті правоекстремістської партії.

Хорватія. Хорватський однопалатний парламент Сабор (151 депутат) обирається за пропорційною виборчою системою з п'ятивідсотковим виборчим бар'єром і закритими виборчими списками. Розподіл місць між списками здійснюється пропорційно отриманим голосам на основі методу д'Ондта. Територія країни розділяється на 10 виборчих округів [11]. Крім цього, окремо місця виділяється для хорватів, які проживають за кордоном і 8 місць для представників національних меншин [33, с. 310–314]. Зазначимо, що виборчий бар'єр у 5 % є дійсним як для окремих партій, так і виборчих коа-

ліцій. Вказана норма закону про вибори спонукає до участі у виборах виборчі коаліції. Не стали виключенням й вибори до парламенту 6 липня 2020 р. (див. табл. 3).

У 2015 році до виборчої системи були внесені суттєві зміни відповідно до яких виборець отримав право голосувати не тільки за регіональний партійний список, а й за одного кандидата у списку. Якщо частка голосів за кандидата в окрузі перевищує 10 %, то він вважається обраним [33, с. 314].

Партійну систему Хорватії можна класифікувати як багатопартійну систему поміркованого плюралізму з біполярною конкуренцією між двома основними блоками політичних партій. Такі блоки утворюються навколо двох домінуючих партій – «Хорватського демократичного союзу» (ХДС) і Соціал-демократичної партії Хорватії (СДПХ). Наприклад, починаючи з 2003 року двопартійна концентрація депутатських місць за результатами парламентських виборів становить понад 70 %: 2003 рік – 71 %, 2007 рік – 80 %, 2011 рік – 85 %. Йдеться про те, що у Хорватії неможливо сформувати уряд без участі однієї із вказаних партій.

На ціннісній шкалі «ліві – праві» вказані партії позиціонують себе як лівоцентристська (СДПХ) та правоцентристська (ХДС). У той же час позиції партій із соціально-економічних питань різняться не суттєво. Усі основні політичні актори Хорватії без жодних винятків прийняли ринкову основу економічної політики. Можливі варіанти протиріч виникають лише з питань регулювання економічних процесів: державне управління чи неоліберальна модель. У таких консенсусних умовах щодо самої основи функціонування економіки об'єктивно залишається простір для переважання культурно-ціннісного виміру в партійній системі. Етнічний і зовнішньополітичний чинники також не є релевантними для функціонування партійної системи в цілому [33, с. 509].

У той же час спостерігається посилення постмодерністського тренду в політичному житті, який є характерним для Європейського Союзу в цілому, і котрий простежується в посиленні значимості партій «нової політики» / постматеріальних цінностей.

Ще однією особливістю партійної системи Хорватії є те, що жодна з великих партій, як правило, не може забезпечити формування уряду одноосібно. Для цього існують треті партії, які самостійно не можуть брати участь у створенні уряду, але і без них

уряд також не може бути створений. Ці партії регулярно використовуються однією з двох провідних політичних сил країни (ХДС або СДПХ) для створення або передвиборних коаліцій, або для подальшого включення їх до уряду з метою отримання можливості його сформувати (якщо у самих лідерів партійної системи не вистачає голосів для створення однопартійного уряду), або з метою створення так званого уряду «національної єдності» (коли іміджеві придбання, а також ресурси – інтелектуальні та інші – які будуть доступні в результаті кооптації додаткових партнерів, переважають можливі мінуси поділу владних повноважень з учасниками урядової коаліції).

Наприклад, за результатами парламентських виборів до Сабору в 2015 року урядова коаліція залежала від того, до якої з двох основних партій приєднається третя – «Міст незалежних списків» («МОСТ»).

А це дає подібним партіям другого ешелону непропорційні їхній відносній силі можливості для впливу на політичний процес. Саме тому подібні партії не можуть не бути враховані при характеристиці партійної системи держави, а отже, двопартійне домінування є лише однією з динамічних рис партійної системи Хорватії, тоді як її загальна основа залишається безперечно багатопартійною.

Головними конкурентами на парламентських виборах 2020 року були коаліції, які очолювали ХДС та СДПХ. Високий рейтинг напередодні виборів мала популістська партія «Вітчизняний рух» навколо якої також була утворена виборча коаліція та «Зелено-ліва коаліція». Результати виборів подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати виборів до парламенту Хорватії 6 липня 2020 р.

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць	Ідеологія партії
Коаліція на чолі з партією «Хорватський демократичний союз» (1989)	37,2	66 (+5)*	правоцентризм, консерватизм, християнська демократія

Коаліція «Рестарт» на чолі з Соціал-демократичною партією (1990)	24,87	41 (-4)	соціал-демократія
Коаліція на чолі з партією «Вітчизняний рух» М. Шкоро	10,89	16 (нова)	націоналізм, правий популізм
Партія «Міст незалежних списків»	7,39	8 (-5)	правоцентризм, економічний лібералізм
«Зелено-ліва коаліція»	6,99	7 (нова)	зелена політика
Інші (національні меншини, закордонні хорвати)		13	

* менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів

Джерело: побудована авторами на підставі [43; 45].

Перемогу на виборах здобула коаліція на чолі з партією «Хорватський демократичний союз» (37,2 %). «Хорватський демократичний союз» – це правоцентристська партія консервативного спрямування, член Європейської народної партії [23]. Другий результат здобула коаліція «Рестарт» (24,87 %) до якої увійшли Соціал-демократична партія Хорватії (очолила коаліцію), Партія фермерів, Партія пенсіонерів, партія «Громадянська активність», Народна партія, Ліберальний громадянський альянс, Істрійська демократична асамблея.

Третє місце виборола коаліція на чолі з партією «Вітчизняний рух» (10,89 %). «Вітчизняний рух» – це правоцентристська популістська партія, створена в лютому 2019 року співаком і музикантом М. Шкоро. Четвертий результат дістався партії «Міст незалежних списків» (7,39 %), яку засновано у 2012 році як регіоналістську політичну платформу для можливості приймати участь у політичному житті місцевим, непрофесійним політикам. П'ятий результат показала «Зелено-ліва коаліція», яка здобула 6,99 % голосів виборців. Явка виборців становила 46,85 %. Урядова коаліція була утво-

рена партією «Хорватський демократичний союз» разом із представниками національних меншин та партіями, які репрезентують їхні інтереси [43; 45].

Отже, партії ХДС та СДПХ здобули на парламентських виборах 70,8 % депутатських місць. Високий результат на виборах показали і партії «нової політики». Коаліція на чолі з правопопулістською партією «Вітчизняний рух» та «Зелено-ліва коаліція» отримали 15,2 % депутатських місць. Таким чином, незважаючи на зміну акторного складу парламенту, конфігурація партійної системи Хорватії за результатами виборів залишилася незмінною.

Литва. Парламентські вибори в Литві відбулися 11 і 25 жовтня 2020 року. На них був обраний Сейм Литовської Республіки (141 депутат): 71 депутат за мажоритарною системою відносною більшості та 70 депутатів за пропорційною системою загальнонаціональних відкритих списків з 5 % виборчим бар'єром для політичних партій і 7 % для виборчих блоків. Другий тур за мажоритарною системою за необхідності проводиться упродовж 15 днів. Відповідно до закону про вибори всі партії та блоки, які подолали виборчий бар'єр, повинні бути наділені підтримкою не менше 60 % голосів виборців. Якщо такої підтримки не має, то до розподілу депутатських мандатів долучаються й інші суб'єкти виборчого процесу, які не подолали виборчий бар'єр: доти, поки не буде досягнуто рівень підтримки у загальнонаціональному окрузі на рівні 60 % [33, с. 315–318].

У розвитку партійної системи Литви можна виокремити 2 етапи. Перший пов'язаний зі створенням передумов для формування та інституціалізації партійної системи (1988–1996), а на другому відбувається інституціалізація та консолідація партійної системи (починаючи з 1997 р.). Впливові сучасні політичні партії виникають у період боротьби за незалежність Литви (1988–1993 рр.). «Союз Батьківщини – Християнські демократи Литви» – це одна із старих партій, яка була утворена в 1993 році на основі руху «Саюдіс». Соціал-демократична партія Литви вважається історичною партією, яка була утворена в 1896 році. Але остаточно вона сформувалася після об'єднання з Демократичною партією праці Литви (утворена в 1990 році з ліберально налаштованих членів Комуністичної партії Литви). Таким, чином початковий етап становлення партійної системи Литви відображав традиційний для перехідних суспільств

конфлікт між «комуністами і демократами» [26, с. 5–22; 33, с. 368–380].

Після вступу Литви до Європейського Союзу відбувається консолідація партійної системи в результаті якої пострадянські ліві (Демократична партія праці Литви) і праві («Саюдіс») партії стають загальноєвропейськими лівими (Соціал-демократична партія Литви) і правими («Союз Батьківщини – Християнські демократи Литви»).

Свої кандидатури по мажоритарним округам висунули 758 кандидатів, а за пропорційною системою за депутатські місця боролися 17 політичних партій. Результати виборів подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Результати виборів до Сейму Литовської Республіки 11 і 25 жовтня 2020 року

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Результат за пропорційною системою, %	Результат за мажоритарною системою	Разом	Ідеологія
«Союз Батьківщини - Християнські демократи Литви» (1993)	24,86 (23 депутати)	27 депутатів	50 (+19)*	Ліберальний консерватизм, християнська демократія
«Союз селян і зелених Литви» (2001)	17,43 (16)	16	32 (-22)	Аграризм, зелений консерватизм
Соціал-демократична партія Литви (1896)	9,47 (9)	4	13 (-4)	соціал-демократія, соціальний лібералізм
Партія праці (2003)	9,26 (8)	2	10 (+8)	соціальний лібералізм, центризм, популізм
Партія свободи (2019)	9,02 (8)	3	11 (нова партія)	Лібералізм, соціальний лібералізм

Рух лібералів (2006)	6,79 (6)	7	13 (-1)	консерватив- ний лібера- лізм
-------------------------	----------	---	---------	-------------------------------------

*менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

Джерело: побудована авторами на підставі [43; 45].

Як бачимо, за результатами виборів відповідний виборчий бар'єр подолали п'ять політичних партій. Окрім цього депутатські мандати у мажоритарних округах здобули представники таких партій: «Виборча коаліція поляків Литви – Союз християнських сімей» (3 депутатські мандати), Соціал-демократична робітничка партія Литви (3), «Свобода і справедливість» (1), Литовська партія зелених (1). Чотири мандати дісталися незалежним кандидатам [43; 45].

Отже, перемогу на виборах здобула опозиційна партія «Союз Батьківщини – Християнські демократи» з результатом 24,8 % голосів виборців. Зазначимо, що переможниця виборів 2016 року, урядова партія «Союз селян і зелених Литви» програла вибори, отримавши загалом на 22 мандати менше у порівнянні з 2016 року. Два її партнери в уряді – Соціал-демократична робітничка партія Литви та «Виборча акція поляків Литви – Союз християнських сімей» не подолали виборчий бар'єр, здобувши по три депутатські мандати у мажоритарних округах. Соціал-демократична партія Литви набрала 9,47 % голосів і 9 місць випередивши Партію праці, яка отримала 9,26 % голосів і 8 місць. Партія свободи і справедливості, соціал-ліберальна партія, створена в 2019 році пройшла до Сейму з 9,02% голосів і 8 місцями. Нарешті, Ліберальний рух отримав 6,79 % голосів і 6 місць. Явка виборців становила 47,52 % [43; 45]. Урядова коаліція була утворена партіями «Союз Батьківщини – Християнські демократи», «Рух лібералів» та Партією свободи.

Румунія. Парламент Румунії складається із двох палат: Палати представників та Сенату. В нашому дослідженні ми проаналізуємо результати виборів до нижньої палати. До складу палати представників входять 329 депутатів, з них 302 обираються у 42 багатомандатних округах за пропорційною системою закритих партійних списків, 4 депутати обираються у єдиному закордонному виборчому окрузі румунською діаспорою, а 17 депутатських

місць належить партіям, які представляють інтереси етнічних меншин. Виборчий бар'єр для політичних партій становить 5 % [33, с. 304–306]. Результати виборів до Палати представників румунського парламенту подано у *табл. 5*.

Українські науковці у розвитку партійної системи Румунії виокремлюють такі етапи: «1 етап (1989 – 1992 рр.) – етап удаваної багатопартійності. Насправді ж в політичному житті домінує єдина партія – Фронт національного порятунку; 2 етап (1992 – 1996 рр.) – етап утворення реальної багатопартійної системи з електоральною конкуренцією і протиборством різних політичних партій і партійних програм; створення умов для інституціалізації партійної системи; 3 етап (починаючи з 1997 р.) – утворюється двоблокова багатопартійна система система з домінуванням правоцентристських або лівоцентристських сил» [28, с. 34].

На попередніх парламентських виборах 2016 року перемогу здобула Соціал-демократична партія. Але після декількох років корупційних скандалів, пов'язаних з її лідерами, урядова коаліція, очолювана нею розпалася. Нову урядову коаліцію 4 листопада 2019 року очолив лідер Націонал-ліберальної партії Л. Орбан.

Зазначимо, що внаслідок політичного туризму, який притаманний румунському парламенту, фракція СДП скоротилася з 154 до 116 депутатів [43; 45]. Але незважаючи на втрати соціал-демократів саме їх конкуренція з Націонал-ліберальною партією була головною характеристикою виборчої кампанії, оскільки вказані партії тривалий час домінують у румунському політикумі. Вагомий електоральний потенціал мала нова політична сила «Союз порятунку Румунії – Партія, свободи, єдності та солідарності», утворена двома партіями напередодні виборів у 2019 року, і яка репрезентує себе протестною альтернативою існуючому істеблішменту, утвореному старими партіями.

Таблиця 5

Результати виборів до Палати представників Румунії 6 грудня 2020 р.

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Відсоток голосів виборців, здобутих партією (%)	Кількість депутатських місць**	Ідеологія партії
Соціал- демократична партія (2001)	29,69	110 (-44)*	соціал- демократія, лівий популізм, соціальний консерватизм
Націонал- ліберальна партія (1875 р., від- роджена у 1989 р.)	25,18	93 (+24)	націонал- лібералізм, ліберальний консерватизм
«Союз порятунку Румунії – Партія свободи, єдності та солідарності» (2016)	14,75	55 (+25)	лібералізм, популізм, центризм
Альянс за єдність румун (2019)	8,69	33 (нова партія)	правий популізм, націоналізм, антиглобалізм
Демократичний союз угорців Румунії (1989)	5,98	21 (0)	захист інтересів етнічних угорців, християнська демократія
Партії національних меншин	—	17 (0)	захист інтересів національних меншин

* менше / більше депутатських місць у порівнянні з результатами попередніх парламентських виборів.

** в результатах враховані депутатські місця (4) для депутатів, обраних румунською діаспорою

Джерело: побудована авторами на підставі [43; 45].

У виборах взяли участь 41 партія, включаючи 17 партій національних меншин, яким гарантовано по одному депутатському мандату. Крім партій національних меншин, депутатські мандати от-

римали п'ять партій. Перемогла на виборах Соціал-демократична партія, набравши 29,69 % голосів виборців. Вона випередила Національну ліберальну партію, яка здобула 25,18 % голосів. Але її перемога була умовною, оскільки вона втратила у порівнянні з попередніми виборами 44 депутатські місця і здатність формувати урядову коаліцію (за рахунок втрати іміджу та корупційних справ поти її лідерів). Партія «Союз порятунку Румунії – Партія свободи, солідарності та єдності» посіла третє місце з 14,75 % голосів. «Альянс за єдність румун» набрав 8,69 % голосів, а Демократичний союз угорців Румунії 5,98 % голосів.

Показовими є результати нової партії «Альянсу за єдність румун». Це популістська праворадикальна партія утворена у 2019 році, ідеологічною основою якої є етнічний націоналізм та антиглобалізм. Партія виступає за вихід Румунії з Європейського Союзу та НАТО, реалізацію ідеї «Великої Румунії». Вона описує власну «доктрину» як «чотири стовпи: віра, воля, сім'я та Батьківщина». Її успіх на виборах – це результат невдоволення громадян внутрішнім станом справ у Румунії та їх розчарування у «старих» мейнстрімних партіях (ліберального та консервативного спрямування), які не вирішують нагальних проблем (економічна стабільність, добробут тощо).

Розчарування виборців було однією із причин найнижчої явки за всю історію парламентських виборів 31,84 %. «Багато румунів втратили інтерес, тому що вони вірять, що всі партії однакові. Така думка базується на кількості людей, які перебувають під слідством серед кандидатів, висунутих двома основними політичними силами (Соціал-демократичною партією та Національною ліберальною партією), – сказала Л. Попеску, професор політології Національного університету Бухареста [43; 45].

За результатами перемовин коаліційну угоду підписали Національна ліберальна партія, «Союз порятунку Румунії – Партія свободи, єдності та солідарності» та Демократичний союз угорців Румунії.

Отже, основним результатом виборчої кампанії стала тенденція скорочення підтримки однієї з двох великих партій Румунії – Соціал-демократичної, яка є результатом невдоволення населення щодо соціально-економічної політики СДП, яка протягом двох термінів поспіль не змогла вирішити нагальні соціально-економічні пробле-

ми. Водночас, низька явка виборців свідчить про втрату довіри громадян державним інститутам, а також політичним партіям.

Водночас на тлі кризи в СДП набирають популярності праворадикальні рухи, що займають місце правоцентристів та консерваторів. Використання популістської риторики та критика чинного уряду сприяли отриманню досить високого рівня підтримки громадян, на що вказує результат праворадикальної партії «Альянс за єдність румунів».

Не змогли подолати виборчий бар'єр партії екс-прем'єр-міністра В. Понти «ПРО Румунію» (напередодні виборів до неї приєдналася партія «Альянс лібералів і демократів») та екс-президента Т. Басеску «Партія народного руху». А це вже свідчить про зміну акторного складу Палати представників відповідно до загальноєвропейських трендів партійного будівництва та ротацію політичної еліти. Ще однією помітною тенденцією було об'єднання малих партій, що в майбутньому може привести до утворення нових потужних політичних сил, які стануть дієвими конкурентами основним політичним акторам.

На основі аналізу результатів парламентських виборів у країнах Європейського Союзу у 2020 році, поданих нами в таблиці 6, можна зробити такі висновки щодо електорального успіху партій «нової політики».

Таблиця 6

Електоральні показники «партій нової політики» (ПНП) в країнах Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2020 р.

	Країна, к-ть депутатських місць, (явка виборців)	Перемо- жець виборів, % (д.м.)	К-ть голосів- %, (д. м.*) ПНП	Участь ПНП в урядо- вій коаліції	Част- ка голо- сів ПНП, % (д.м.)
	Ірландія (09.02.2020), 160 (62,9 %)	—	«Шин Фейн»- 24,5 % (37), «Зелена партія»- 7,1 % (12), «Енту»-1,9 (1)	+ «Зелена партія»	33,5 (50)

⌘ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ та ПРОЦЕСИ в ЦСЄ...⌘

	Словачія, (29.02.2020) 150 (65,8 %)	«Звичайні люди і незалежні особистос- ті», 25,0 % (53)	«Ми – сім'я»-8,2 % (17), «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина»-7,9 % (17)	«Звичай- ні люди і незалеж- ні особисто- сті», «Ми – сім'я»	41,2 % (87)
	Хорватія, 06.07.2020 151 (46,8 %)	–	«Вітчизняний рух»-10,8 (16), «Зелено-ліва коаліція»-6,9 (7)	–	17,7 % (23)
	Литва 11.10.2020; 25.10.2020 141, (47,5 %)	–	Партія праці-9,2 (10), Партія свободи-9,0 (11)	+ Партія свободи	18,2 % (21)
	Румунія 06.12.2020 329 (31,8 %)	–	«Союз порятунку Румунії – Партія свободи, єдності та солідарності» -14,7 % (55), «Альянс за єдність румун»- 8,6 % (33),	+ «Союз порятун- ку Румунії – Партія свободи, єдності та солідарн- ості»	23,3 % (88)

* – депутатські місця

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Отже, за результатами парламентських виборів політичні сили, які представляють «нову політику» [42] мали такі електоральні результати: у Ірландії «Шин Фейн» отримала 24,5 % голосів виборців, здобувши при цьому 37 депутатських мандатів, що на 14 більше у порівнянні з минулими виборами. «Зелена партія» посіла 4 місце (7,1 %), а нова партія «Енту» здобула лише 1 мандат.

Найбільшого успіху партії «нової політики» досягли у Словаччині. Партія «Звичайні люди і незалежні особистості» (25,0 %) здобула перемогу на виборах. Крім неї до парламенту також пройшли популістська «Ми – сім'я» (8,2 %) та ультралева «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» (7,9 %).

У Хорватії депутатські мандати здобули такі партії «нової політики»: коаліція на чолі з партією «Вітчизняний рух» (10,8) та «Зелено-ліва коаліція» (6,9 %). У Литві голосування за «партії нової політики» мало найнижчий показник (Партія праці – 9,2 % та Партія свободи – (9,0), оскільки переважаючий вплив у партійній системі мають «мейнстримні партії».

Голосування за «партії нової політики» суттєво змінило акторний склад партійної системи Румунії. Антиелітарна партія «Союз порятунку Румунії – Партія свободи, єдності та солідарності» здобула 14,7 % голосів виборців (55 депутатських місць) та популістська права партія «Альянс за єдність румун» – 8,6 % (33). Натомість низка «мейнстримних» партій не змогли подолати виборчий бар'єр, і, на нашу думку, у майбутньому не зможуть повернутися у велику політику.

Слід зазначити, що «партії нової політики» здобули вагомі електоральні результати: В Ірландії 33,5 % голосів виборців (50 депутатських місць), у Словаччині – 41,2 % (87), Хорватії – 17,7 % (23), Литві – 18,2 % (21), Румунії – 23,3 % (88).

Успіх партій «нової політики» обумовлений низкою чинників, серед яких можна виокремити: розчарування громадян у «старих, корумпованих» політиках і «мейнстримних» політичних партіях та зростання недовіри до них; персоналізацію та медіатизацію політики; ціннісну трансформацію, яка пов'язана з укоріненням «постматеріальних» цінностей; антиглобалістські, антимігрантські та єроскептичні суспільні настрої; освоєння мережевого простору.

Парламентські вибори в країнах ЄС у 2021 році. Упродовж 2021 року парламентські вибори відбулися у таких країнах Європейського Союзу: Нідерландах (15–17 березня), тричі в Болгарії (4 квітня, 11 липня та 14 листопада), Кіпрі (30 травня), Німеччині (26 вересня) та Чехії (8–9 жовтня). А також у цьому році обирали парламенти у Ліхтенштейні, Косово, Гренландії, Албанії, Норвегії, Росії та Ісландії [43; 45].

Нідерланди. Парламентські вибори в Нідерландах відбулися 15–17 березня 2021 року. Палата представників (нижня палата парламенту) складається із 150 депутатів і обирається за пропорційною виборчою системою відкритих партійних списків без виборчого бар'єру [8, с. 219]. Результати виборів подані у *таблиці 7*.

Явка виборців у 2021 року була одна із найвищих у Нідерландах і становила 82,6 %. Перемогу на виборах здобула партія чинного прем'єр-міністра М. Рютге Народна партія за свободу і демократію (VVD). Вона отримала 34 місця у парламенті, що на 1 місце більше у порівнянні з попередніми виборами (2017 р.). Другий результат (14,8 %) показала партія «Демократи 66» (D 66) на чолі з міністром зовнішньої торгівлі С. Кааг, отримавши 24 депутатські мандати. Це найвищий результат партії з досягнутих нею на виборах [37; 43; 45].

Лейбористська партія (PvdA) і Соціалістична партія (SP) здобули по 9 депутатських мандатів. Зелені ліві (GL) отримали 8 місць, що на 6 менше ніж на попередніх виборах. Правопопулістська Партія свободи (PVV) Г. Вілдерса посіла третє місце із 17 депутатами (-3). Виборча програма партії написана такою радикальною мовою, що вона ніколи не може стати урядовою. Ще одна правопопулістська партія Форум за демократію (FvD) на чолі з Т. Боде, здобула 8 місць (+6). Головний месидж партії – це боротьба проти світової змови, в основі якої штучно створена пандемія, а мета якої знищення особистої свободи та наступ на демократію. Разом дві популістські праворадикальні партії здобули 15,8 % голосів виборців. Правоцентристська партія «Християнсько-демократичний заклик» (9,5 %) отримала 15 місць (-4), а інший союзник по коаліції зразка 2017 року. Християнський союз зберіг 5 депутатських місць (3,3 %) [37; 43; 45].

Реформатська політична партія (SGP), що об'єднує ортодоксальний протестантський електорат (суворі кальвіністи) та партія «Denk», яка виступає за мультикультуралізм (відстоює інтереси турецьких мігрантів), отримали по 3 місця кожна. Партія «50 Плюс», котра захищає інтереси пенсіонерів, отримала 1 місце (-3). А загалом до нижньої палати увійшли 4 нові партії: проєвропейська партія «Вольт» (3 місця), «Juiste Antwoord» (Правильна відповідь) 2021», партія «Разом», Рух фермерів-громадян (по одному мандату). Таким чином, у новообраній нижній палаті Генеральних штатів будуть представлені 17 партій [37; 34; 45].

Таблиця 7

Результати виборів до Палати представників генеральних штатів Нідерландів 15-17 березня 2021 р.

Назва партії, дата заснування	К-ть голосів, %	К-ть деп. Місць	Ідеологія
Народна партія за свободу і демократію (VVD), 1948	21,9	34	консервативний лібералізм, проєвропеїзм
Демократи 66 (D 66), 1966	14,9	24	соціальний лібералізм
Партія свободи (PVV), 2006	10,8	17	Правий популізм, євроскептицизм, ісламофобія
Християнсько-демократичний заклик (CDA), 1980	9,5	15	християнська демократія
Соціалістична партія (SP), 1971	6,0	9	демократичний соціалізм
Лейбористська партія (PvdA, Партія праці), 1946	5,7	9	соціал-демократія
Зелені ліві (GL), 1989	5,0	8	зелена політика, соціал-демократія
Форум за демократію (FvD), 2016	5,0	8	правий популізм, консерватизм, євроскептицизм
Партія захисту тварин (PVdD), 2002	3,8	6	захист прав тварин, зелена політика
Християнський союз (CU), 2004	3,3	5	ортодоксальний протестантизм, християнська демократія

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Коаліція була утворена у складі 78 депутатів Народної партії за свободу і демократію (34 депутати), «Демократи 66» (24), Християнсько-демократичного заклику (15), Християнського союзу (5). Крісло прем'єр-міністра четвертий раз поспіль отримав М. Рютте.

Зазначимо, що за результатами виборів партійний дизайн Палати представників суттєво не змінився, про що свідчить показник індексу волатильності Педерсена 14,3. Сталою залишилася і конфігурація партійної системи, яку утворюють центристські партії урядової коаліції, опозиційні праворадикальні партії та низка малих партій однієї/двох проблем: захист інтересів турецьких мігрантів («Denk»), пенсіонерів («50 Плюс») та інші.

Болгарія. У Болгарії упродовж 2021 року тричі відбулися вибори до Народних зборів, оскільки ні 4 квітня 2021 року (чергові вибори), ні 11 липня 2021 року (позачергові вибори) за результатами виборів народні депутати не змогли сформувати парламентську більшість. Саме тому президент Болгарії відповідно до Конституції змушений був призначати перехідний службовий уряд і оголошувати про проведення наступних позачергових парламентських виборів. Парламентська більшість була створена лише за результатами виборів до Народних зборів 14 листопада 2021 року. Народні збори Болгарії складаються з 240 депутатів, які обираються за пропорційною системою закритих партійних списків у 31 багатомандатному виборчому окрузі з 4 % виборчим бар'єром [33, с. 279].

З 2009 року країною правила партія «Громадяни за європейський розвиток Болгарії (ГЕРБ) на чолі з її лідером Б. Борисовим, яка здобула тріумфальну перемогу на виборах із результатом 39,7 % (116 місць в парламенті). За роки правління партія перетворилася на патрон-клієнтальну структуру, що і забезпечувало їй стабільну електоральну підтримку на парламентських виборах упродовж 13 років.

Головними суб'єктами виборчого процесу були такі політичні сили: Союз демократичних сил (СДС) – права антикомуністична партія, яка знаходилася при владі у 1991–1992 і 1997–2001 роках; Болгарська соціалістична партія (БСП); нова популістська партія «Є такий народ» (ЕТН), яка обіцяла знищити попередній корупційний режим і вирішити усі проблеми соціально-економічного розвитку країни; Рух за права і свободи (РПС), який представляє інтереси мусульманської (у більшості турецької) меншини; рух «Встань! Мафіє, забирайся!» (популістська політична сила); «Демократична Болгарія» (ДБ, праволіберальна коаліція трьох партій «Так, Болгарія!», «Демократи за сильну Болгарію», «Зелені»); Внутрішня македонська революційна організація (ВМРО, націоналістична партія утворена у 1989 р.); Національний фронт порятунку Болгарії (НФПБ, націона-

лістична партія утворена у 2011 р.); популістська партія «Воля» (утворена бізнесменом В. Марешкі, який себе позиціонує як «болгарський Трамп»); націоналістична, русофільська партія «Атака» (2005 р.) [41; 43; 45].

Результати парламентських виборів у Болгарії 4 квітня експерти назвали «електоральною революцією». «Революційність» результатів полягала в тому, що правоконсервативна партія ГЕРБ на чолі з прем'єр-міністром Б. Борисовим, яка 13 років безперервно перебувала при владі, хоч і залишилася фаворитом, але понесла настільки серйозні втрати, що не мала можливості для формування уряду (див. таблицю 8).

Явка виборців упродовж 2021 р. була такою: 4 квітня – 50,51 % (у 2017 р. – 54,07 %), 11 липня – 42,19 %, 14 листопада – 40,50 %. Показники явки виборців вказують на «електоральну втому» виборців, їх зневіру у можливість кардинальних політичних змін [43; 45].

Таблиця 8

Результати виборів до Народних зборів Болгарії упродовж 2021 р.

Партія	Вибори 04.04.2021, % (к-ть місць)	Вибори 11.07.2021, % (к-ть місць)	Вибори 14.11.2021, % (к-ть місць)
ГЕРБ – СДС*	26,18 (75)	23,51 (63)	22,74 (59)
«СТН»	17,66 (51)	24,08 (65)	9,52 (25)
БСП	15,01 (43)	13,39 (36)	10,21 (26)
РПС	10,47 (30)	10,71 (29)	13 (34)
ДБ	9,45 (27)	12,64 (34)	6,37 (16)
«Встань! Мафіє, забирайся!»**	4,72 (14)	5,01 (13)	2,29 (0)
ВМРО	3,64 (0)	3,10 (0)	1,08 (0)
НФПБ	2,37 (0)		0,33 (0)
«Воля»			0,27 (0)
«Атака»	0,49 (0)	0,45 (0)	0,46 (0)
«Продовжуємо зміни»	не приймав участі	не приймав участі	25,67 (67)
«Відродження»	не приймала участі	2,97	4,86 (13)

* На виборах 4.04 та 11.07 – ГЕРБ, а на виборах 14.11 – ГЕРБ-СДС

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Зазначимо, що значну кількість голосів виборців здобули нові політичні партії, які виступили на виборах з гаслами проти корупції та некомпетентності чинної правлячої партії (ГЕРБ). У Болгарії спостерігалася тенденція, яка останні роки стала притаманною для низки країн Європейського Союзу (ЄС): зневіра до традиційних («мейнстрімних») партій штовхала виборців у бік представників «антисистемної» політики. Як наслідок нові антисистемні сили здобули 92 депутатські мандати з 240 у Народних зборах Болгарії. У виборах 4 квітня вперше приймали участь такі політичні сили: нова популістська партія «Є такий народ», популістський рух «Встань, Мафіє, забирайся!» та виборча коаліція «Демократична Болгарія».

Головним тріумфатором виборів став С. Трифонов, популярний телеведучий і музикант, який зробив собі політичний імідж на висміюванні та критиці правлячої партії та її лідера. А створена ним контрелітна, антисистемна та популістська партія «Є такий народ» («ЄТН») отримала другий результат (17, 6 %) та 51 депутатський мандат [41; 43; 45].

Успіх С. Трифонов продовжує тенденцію останніх років до підтримки «анти-політиків», лідерів, які прийшли в політику з інших сфер суспільного життя. Такими були засновники популістських партій, які за результатами парламентських виборів стали правлячими: «Рух п'яти зірок» в Італії (актор Б. Гріло), «Слуга народу» в Україні (актор В. Зеленський), «Список Мар'яна Шареца» в Словенії (актор М. Шарец). Антисистемні партії, які пройшли до парламенту, категорично відмовилися від участі в урядовій коаліції з колишніми провладними партіями: ГЕРБ та Болгарською соціалістичною партією (БСП). С. Трифонов відповідно відмовився від підтримки БСП, а також від президентського мандату для створення уряду. Президенту нічого не залишалося як створити службовий перехідний кабінет і оголосити про нові парламентські вибори.

На парламентських виборах 11 липня 2021 року партія С. Трифонов «Є такий народ» здобула найбільшу кількість голосів виборців 24,08 % та депутатських мандатів (65). Результати виборів подано у таблиці 2. У порівнянні з 4 квітнем це на 14 мандатів більше. І знову С. Трифонов не зміг скористатися перемогою, відмовившись від співпраці з іншими партіями і роблячи спробу одноосібно сформувати уряд меншості. Така спроба закінчилась невдало і Президент знову

відповідно до Конституції створив службовий уряд, і оголосив про треті дострокові вибори.

Таким чином, неможливість лідером нової популістської партії «Є такий народ» створити парламентську більшість вказує на ще одну тенденцію політичного розвитку «молодих» демократій: «анти-політики» (актори, музиканти і т.д.) вміють завойовувати серця і розум виборців, але вони, як правило, не здатні ефективно виконувати складні управлінські функції. А відтак їх політичні сили є недовговічними.

Як уже відзначалося, парламентська більшість у Народних зборах Болгарії була утворена за результатами третіх парламентських виборів, які відбулися 21 листопада 2021 року. У виборах брали участь дві нові політичні сили: виборчий блок «Продовжуємо зміни» й популістська, русофільська, євроскептична партія «Відродження» (2014 р.).

Виборчий блок «Продовжуємо зміни» (ПЗ) формально був утворений трьома маловпливовими партіями «Вольт Болгарія», «Європейський середній клас», «Політичний рух соціал-демократів». Лідерами цього блоку стали випускники Гарвардського університету К. Петков і А. Василів, які у перехідному кабінеті займали пости міністра економіки та міністра фінансів відповідно. Вказаних політиків підтримали у Вашингтоні та Брюсселі, як таких, які не є дилетантами і зможуть ефективно управляти урядом.

Виборчий блок «Продовжуємо зміни» здобув перемогу на виборах з результатом 25,6 % голосів виборців, що дало йому можливість отримати 67 депутатських місць. В той же час спонтанні і непродумані дії партії «Є такий народ» призвели до того, що у листопаді 2021 року вона втратила народну довіру, здобувши лише 9,52 % голосів виборців, втративши при цьому 40 депутатських мандатів порівняно з виборами 11 липня 2021 року [43; 43]

Новий уряд сформував один із лідерів виборчого блоку «Продовжуємо зміни» К. Петков, а до коаліції більшості увійшли такі політичні сили: виборчий блок «Продовжуємо зміни», Болгарська соціалістична партія, партія «Є такий народ» та виборчий блок «Демократична Болгарія». В опозиції новому уряду залишилися ГЕРБ – СДС, партія «Відродження» та Рух за права і свободи.

Отже, за результатами парламентських виборів 14 листопада 2021 року до Народних зборів Болгарії пройшло 7 політичних сил. Кон-

фігурація партійної системи набрала контури двоблокової багато-партійної системи.

Німеччина. Вибори нижньої палати парламенту – Бундестагу відбулися 26 вересня 2021 року. У виборах взяли участь 40 політичних партій, списки яких були зареєстровані хоча б у одній із німецьких земель. Кожний виборець голосував за двома бюлетенями: по одномандатному округу і по земельному багатомандатному округу. Відповідно до виборчого законодавства у розподілі депутатських мандатів за партійними списками приймають участь партії, які здобули більше 5 % голосів виборців, а також партії національних меншин та партії, які отримали депутатські мандати мінімум у трьох одномандатних округах [8, с. 219]. У підсумку до Бундестагу за результатами виборів пройшли п'ять партій та один виборчий блок Християнсько-демократичного союзу / Християнсько-соціального союзу (ХДС/ХСС). Всього було обрано 736 депутатів, з них 299 у одномандатних округах. Явка виборців становила 76,6 % [17; 43; 45].

Тривалий час у Німеччині боротьбу за владу вели дві коаліції: ХДСС/ХСС і Вільна демократична партія (ВДП) («чорно-жовта» за кольорами партій) та Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) і партії «Зелені» (пізніше «Союз 90/Зелені») (відповідно «червоно-зелена»). Після об'єднання Західної і Східної Німеччини у партійній системі з'являється ще один актор – Партія демократичного соціалізму (пізніше отримає назву «Ліві»), яка не змінювала попередню модель конкуренції (2,5-партійну систему), і спочатку представляла інтереси громадян Східної Німеччини, а пізніше вона стає загальнонаціональною партією.

Суттєві зміни у конфігурації партійної системи Німеччини розпочалися з 2009 року, коли великі партії Німеччини (ХДС/ХСС, СДПН) отримали на виборах низький результат, а натомість малі партії («Ліві», ВДП, «Союз 90/Зелені») здобули високий рівень підтримки громадян. Це було пов'язано із кризою як у ХДС/ХСС так і в СДПН. У ХДС/ХСС спостерігається боротьба двох таборів: прогресивного і консервативного. Консервативний табір виступає проти соціального, прогресивного і екологічного тренду в програмних положеннях партії, а відстоює консервативні позиції в політиці та ліберальні в економіці. Криза у середовищі німецьких соціал-демократів пов'язана з еволюцією їхньої ідеології вправо у зв'язку з появою партії «Ліві» та зменшенням електоральної бази у контексті глобалізаційних про-

цесів. Не додала авторитету партії і її участь в урядових коаліціях з ХДС/ХСС (2005–2009 рр., 2013–2017 рр., 2017–2021 рр.).

У 2013 році в партійно-політичному просторі Німеччини з'являється популістська праворадикальна партія «Альтернатива для Німеччини», яка спочатку позиціонувала себе як євроскептична політична сила, а пізніше перейшла на жорсткі націоналістичні позиції, як антиісламістська, антиіммігрантська політична сила. На виборах до Бундестагу в 2017 році вона пододала виборчий бар'єр.

Таким було позиціонування основних суб'єктів виборчого процесу напередодні виборів 2021 року. Результати виборів подано в таблиці 9.

Таблиця 9

Результати виборів до Бундестагу 26 вересня 2021 року

Назва партії / виборчого блоку (дата)	Результат, одномандатні округи	Результат багатомандатний округ	Всього	Ідеологія
Соціал-демократична партія Німеччини (SPD, 1863)	121 (26,4 %)	85 (25,7 %)	206	соціал-демократія
Християнсько-демократичний союз (CDU, 1945)	98 (22,5 %)	54 (18,9 %)	152	християнська демократія
Союз 90 / Зелені (Grün, 1979)	16 (14 %)	102 (14,8 %)	118	зелена політика
Вільна демократична партія (FDP, 1948)	0 (8,7 %)	92 (11,5 %)	92	лібералізм
Альтернатива для Німеччини (AfD, 2013)	16 (10,1 %)	67 (10,3 %)	83	Німецький націоналізм, правий популізм

Християнсько-соціальний союз (CSU, 1945)	45 (6 %)	5,2 %	45	християнська демократія
Ліві (Die Linke)	3 (5 %)	36 (4,9 %)	39	демократичний соціалізм
Союз південношлезвігських виборців (SSW, 1948)	0 (0,1 %)	1 (0,1 %)	1	партія данської та фризької меншини

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Отже, консервативний правоцентристський блок ХДС/ХСС отримав на виборах найгірший результат у післявоєнній Німеччині. Блок втратив біля 1 млн. 400 тис. голосів виборців, які відійшли до СДПН та ВДП. СДПН перемогла на виборах з мінімальним відривом від блоку ХДС/ХСС, який склав трохи більше 1,5 % (разом блок отримав 24,1 % голосів виборців та 196 депутатських мандатів). Партія зелених здобула 14,8 % (третій результат), що є найкращим результатом партії з моменту її створення. Четвертий результат (92 мандати) мала ВДП. Правопопулістська партія АдН зайняла лише п'яте місце (у 2017 р. була третьою). Партія «Ліві» втратила на виборах 30 депутатських мандатів, не подолавши 5 % виборчий бар'єр, але отримавши депутатські мандати за рахунок того, що її представники перемогли у трьох одномандатних округах. Урядову коаліцію за результатами виборів утворили Соціал-демократична партія Німеччини, Вільна демократична партія та «Союз 90 / Зелені» [17; 43; 45].

Таким чином, парламентські вибори в Німеччині підтвердили тенденцію до збільшення фрагментації партійної системи. Депутатські мандати здобули 6 політичних сил, заповнивши увесь політичний спектр зліва направо: ліві («Ліві») – лівий центр (СДПН, «Союз 90/Зелені») – правий центр (ВДП, ХДС/ХСС) – праві (АдН). Відсоток голосів, які здобули політичні партії вказує на вирівню-

вання їх підтримки у виборчих процесах, наслідком чого буде зростання їх кількості в урядових коаліціях. А конвергенція ідеологічних позицій партій приведе до того, що такі коаліції можуть бути непрогнозованими (йдеться про коаліційний потенціал «Лівих» і АдН).

Слід також зазначити, що не відбулося суттєвих змін в акторній структурі партійної системи: до парламенту пройшли ті ж самі партії, що і у 2017 році, а індекс волатильності Педерсена становить 14,5.

Чехія. Вибори нижньої палати чеського парламенту – Палати депутатів (200 депутатських місць) відбулися 8–9 жовтня 2021 р. при рекордній явці виборців 65, 43 %. У виборах брали участь 22 суб'єкти виборчого процесу [13; 14]. Депутатські мандати здобули дві політичні партії і дві виборчі коаліції. Вибори нижньої палати парламенту відбуваються за пропорційною системою відкритих партійних списків з 5 % виборчим бар'єром для політичних партій і 8 % для виборчої коаліції з двох партій, та 11 % для коаліцій трьох і більше партій [33, с. 279].

Як зазначалося нами у статті «Електоральний фактор в еволюції партійного ландшафту країн Вишеградської четвірки (2015–2018 рр.)» ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів до нижньої палати чеського парламенту в 2017 році виглядає таким чином: «ANO 2011» (лібералізм, популізм), ЧСДП (соціал-демократія, панєвропеїзм), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична), ГДП (ліберальний консерватизм, євроскептицизм), «ТОР 09» (ліберальний консерватизм, панєвропеїзм), ХДС-ЧНП (соціальний консерватизм, панєвропеїзм), «За свободу і пряму демократію» (популізм, євроскептицизм), «Мери та незалежність» (субсидіарність, панєвропеїзм), Чеська піратська партія (лібералізм) [29].

Виборча кампанія 2021 року характеризувалася протистоянням провладної партії А. Бібаша «ANO 2011» (Акція незалежних громадян 2011) та коаліції опозиційних партій «Разом». «ANO 2011» з'явилася на політичній арені Чехії у 2011 році, у 2014 році була учасником урядової коаліції, а після перемоги на виборах 2017 року її лідер А. Бібаш очолив чеський уряд.

Слід зазначити, що уряд А. Бабіша досяг значимих результатів у соціально-економічній політиці: середній розмір пенсії збільшився

на 23 %, і досяг у 2021 році 15 351 тис. чеських крон, мінімальна оплата праці збільшилася на 44 % і т. д.

У зовнішній політиці «ANO 2011» робить акцент на співробітництві з країнами Вишеградської групи, (перш за все з Польщею та Угорщиною), особливо, що стосується міграційних квот та бюджетної політики. А. Бібаш хотів перенести основи успішної політики польської партії «Право і справедливість» та угорської партії «Фідес», які базувалися на національно-консервативній ідеології, у політичну систему Чехії.

Головні опоненти «ANO 2011» мали дещо подібні програми з різницею щодо підходів до зовнішньої політики, де вони пропагували поглиблення інтеграції у євроатлантичні структури. Відтак зазначимо, що на результат вибору мав вплив не зміст виборчих програм, а ставлення до прем'єр-міністра А. Бібаша. І опонентами було немало зроблено для його дискредитації у виборчій кампанії при ігноруванні позитивних зрушень у житті чеського суспільства. Натомість правління урядового кабінету А. Бібаша називалось «олігархічним», «плутократичним», «неопатримоніальним» і т. д.

Коаліція опозиційних партій «Разом» включала Громадянську демократичну партію, «ТОР 09» («Традиція. Відповідальність. Прогвітання 09»), Християнсько демократичний союз – Чеську народну партію і була утворена 25 жовтня 2020 року. Учасники коаліції відомі виборцю суб'єкти політичного життя, які неодноразово приймали участь в урядових коаліціях.

12 січня 2021 року була утворена ще одна коаліція «Пірати і старости» до якої увійшли Чеська піратська партія і рух «Старости і незалежні». Вказана коаліція також опонувала чинному прем'єр-міністру А. Бібашу. У виборчій кампанії вона вирішили використати потенціал регіонів та місцевих територіальних громад, до яких і були направлені їхні виборчі меседжі, і, перш за все, фокусування на заходах, які зможуть припинити відтік громадян з місцевих громад у мегаполіси.

Чеська піратська партія була заснована у 2009 році на хвилі підйому піратського руху в Європі. Головними завданнями партії, виокремлені у статуті, були такі: 1) захист фундаментальних прав людини; 2) забезпечення відкритого доступу до інформації, свобода слова; 3) боротьба проти зловживань, які приводять до введення цензури, зростання насилля, страху, расизму. Вперше до парламенту

партія потрапила у 2017 році здобувши 10,7 % голосів виборців і посівши третє місце [43; 45].

Піратські партії – це один із видів партій «нової політики», які з'являються в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Дослідники наразі не мають єдиної точки зору відносно того, до якого типу їх віднести, оскільки їм притаманний як особливий тип ідеології, так і специфічна організаційна структура.

На відміну від масових партій із інститутом членства і розгалуженою організаційною структурою, піратські партії не акцентують увагу на вказаних атрибутах партійності. Це партії з так званим «багатоваріатним членством». Поряд із традиційними функціонерами у таких партій є група прихильників, не обтяжених статусом офіційного членства, але які виконують важливі функції всередині неї. До таких відносимо: а) кіберприхильників; б) волонтерів; в) передплатників, зареєстрованих у соціальних мережах партії. Їхній внесок у розвиток партії різниться – від участі в обговоренні політичних проєктів до фінансової допомоги. Відмінною особливістю таких партій є відсутність бюрократизованих механізмів комунікації між представниками партії, спрощені формати участі рядових членів у розробці та обговоренні політичних ініціатив.

Потенційними коаліційними партнерами «ANO 2011» виступали такі суб'єкти виборчого процесу: чинні партнери по коаліції Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП), Комуністична партія Чехії та Моравії (КПЧМ), громадянський блок Р. Шляхти «Присяга» та партія «Триколон».

Окремо позиціонувала себе правопопулістська партія «Свобода і пряма демократія», яка репрезентуючи інтереси біля 10 % громадян (результат попередніх виборів) і надалі виступала за проведення референдуму за вихід Чехії з ЄС і НАТО. За аналогічний референдум виступала також Комуністична партія Чехії і Моравії.

Результат виборів був дещо несподіваний, оскільки партія «ANO 2011», яка лідирувала у ході виборчого процесу, програла вибори з мінімальним відривом від переможців – коаліції «Разом». Результати виборів 2021 року до Палати депутатів чеського парламенту подано в таблиці 10.

Таблиця 10

Результати виборів 2021 року до Палати депутатів

Назва партії / виборчої коаліції (рік утворення)	Кількість голосів, %	Кількість місць	Ідеологія
Виборча коаліція «Разом» (2020)	27,79	71	ліберальний консерватизм, християнська демократія
Партія «Акція незадоволених громадян 2011» («ANO 2011») (2011)	27,13	72	консервативний лібералізм, популізм
Виборча коаліція «Пірати і старости» (2021)	15,61	37	лібералізм, децентралізація, популізм, субсидіарність
Партія «Свобода і пряма демократія»	9,53	20	радикальний правий популізм

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Результати виборів дещо змінили конфігурацію партійної системи Чехії, яку можна ідентифікувати як двоблокову партійну систему. Акторний склад партійної системи при цьому практично не змінився про що свідчить показник індексу волатильності Педерсена (11,3).

Незважаючи на перемогу коаліції «Разом», партія «ANO 2011» підтвердила свій впливовий статус, здобувши у протистоянні з п'ятьма партіями (коаліції «Разом» та «Пірати і старости») четверту частину голосів виборців Чехії. Такий результат показує, що в країні є дві великі політичні сили, протистояння між якими буде продовжуватись і надалі та залежатиме від успіху урядової політики переможців виборів. Як нами підкреслювалось вище кабінет А. Бабіша мав позитивні показники розвитку, особливо у сфері соціальної політики. Таким чином, результат виборів не приведе до консолідації чеського суспільства. Зазначимо, що парламентські вибори черговий раз показали вагомий вплив популізму та персоніфікації політики на волевиявлення виборців, що є характерним для країн ЄС.

Зазнали поразки на виборах ліві партії: громадянський рух «Присяга» (4,68%), ЧСДП (4,65 %), КПЧМ (3,6 %), партія «Триколор»

(2,76 %). При чому ЧСДП і КПЧМ були партнерами по урядовій коаліції партії «АНО 2011» за результатами виборів 2017 р. А КПЧМ вперше за 32 роки, починаючи з 1989 року (після «оксамитової революції») не отримала депутатських мандатів. У той же час державне фінансування вказаних партій та порівняно високий рівень підтримки (разом здобули 15,69 % або 844239 тис. голосів виборців) сприятиме тому, що вони і надалі залишаться активними суб'єктами політичного процесу [43; 45].

Цікавим був результат коаліції «Пірати і старости», яка здобули 37 депутатських місць, але за результатами преференційного розподілу голосів 33 із них отримали члени партії «Старости і незалежні» і лише 4 члени «Піратської партії». Якщо врахувати, що на попередніх виборах «Піратська партія» мала 22 мандати, то такий результат також можна трактувати як програш цієї партії.

За результатами виборів партійну систему Чехії можна ідентифікувати як двоблокову багатопартійну систему. Ідеологічний профіль партій, які здобули депутатські мандати виглядає наступним чином: партія «Акція незадоволених громадян 2011» (консервативний лібералізм, популізм), виборча коаліція «Разом» (ліберальний консерватизм, християнська демократія), виборча коаліція «Пірати і старости» (лібералізм, децентралізація, популізм), партія «Свобода і пряма демократія» (радикальний правий популізм, євроскептицизм).

На основі аналізу результатів парламентських виборів у країнах Європейського Союзу у 2021 році, поданих нами в таблиці 11, можна зробити такі висновки щодо електорального успіху партій «нової політики».

Таблиця 11

Електоральні показники «партій нової політики» (ПНП) за результатами парламентських виборів 2021 р.

	Країна, к-ть депутат- ських місць, явка виборців	Перемо- жець виборів, %	К-ть голосів- %, (д. м. *) ПНП	Участь ПНП в урядовій коаліції	Частка голосів ПНП, % (д.м. *)
	Болгарія (14.11.2 021),	Виборчий блок «Продов-	«Є такий народ»- 9,5 % (25),	+ Виборчий блок «Продовжуємо	39,9 %

⌘ ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ та ПРОЦЕСИ в ЦСЄ...⌘

	240 (40,5%)	жуємо зміни» 25,6 %	«Відро- дження»-4,8 % (13)	зміни»	
	Нідер- ланди, 150 (78,7%)		Партія свободи-10,8 (17), «Зелені ліві»-5,0 % (8), «Форум за демократію»- 5,0 % (8), Партія захисту тварин- 3,8 % (6), «Вольт»-2,4 % (3), DENK -2,0 % (3) «50 плюс»-1,0 % (1), «Правильна відповідь 2021»-1,0% (1)	—	31 % (47)
	Чехія, 200 (65,4%)		ANO 2011- 27,1 % (72), «За свободу і пряму демократію»- 9,5 % (20), виборча коаліція «Пірати і старости»-15,6 % (37)	+ Виборча коаліція «Пірати і старости»	52,2 % (129)
	Німечч- ина 736, (76,6%)		«Союз 90/Зелені»- 14,8 % (118), «Альтер- натива для Німеччини»- 10,3 % (83)	+ «Союз 90/Зелені»	25,1 % (201)

*– депутатські місця

Джерело: побудовано авторами на підставі [43; 45].

Отже, за результатами парламентських виборів політичні сили, які представляють «нову політику» [42] мали такі електоральні результати: у Болгарії виборча коаліція «Продовжуємо зміни» – перемогу на виборах; у Чехії партія «ANO 2011» – друге місце, а виборча коаліція «Пірати і старости» – третє місце; у Нідерландах «Партія свободи» – третє місце; в Німеччині партія «Альтернатива для Німеччини» – п'яте місце. Участь в урядових коаліціях взяли виборчий блок «Продовжуємо зміни», партія «Альтернатива для Німеччини» та виборчий блок «Пірати і старости».

Загалом партії «нової політики» отримали значний відсоток голосів виборців: у Болгарії – 39,9 %, Нідерландах – 31 %, Німеччині – 25,1 %, а в Чехії – 52,2 %. Такі показники свідчать про те, що у протистоянні з «мейнстримними» партіями вказані політичні сили мають потужну підтримку електорату. Успіх партій «нової політики» обумовлений низкою чинників, серед яких можна виокремити: розчарування громадян у «старих, корумпованих» політиках і «мейнстримних» політичних партіях та зростання недовіри до них; персоналізацію та медіатизацію політики; ціннісну трансформацію, яка пов'язана з укоріненням «постматеріальних» цінностей; антиглобалістські, антимігрантські та євроскептичні суспільні настрої; освоєння мережевого простору.

Парламентські вибори в країнах ЄС у 2022 році. Упродовж 2022 року у десяти країнах Європейського Союзу відбулися парламентські вибори: Португалії (30.01.2022), Мальта (26.03.2022), Угорщина (03.04.2022), Словенія (24.04.2022), Франція (17.06; 19.06.2022), Швеція (11.09.2022), Італія (25.09.2022), Латвія (01.10.2022), Болгарія (02.10.2022), Данія (01.11.2022).

Португалія (30.12.2022 р., вибори португальського парламенту – Асамблея Республіки, 230 депутатів). Депутати португальського парламенту обираються за пропорційною виборчою системою у 18 округах (226 депутатів) без виборчого бар'єру, а ще 4 обираються португальськими громадянами, які проживають за межами країни. Малі виборчі округи разом із методом розподілу мандатів д'Ондта дозволяють «відсікати» малі партії від участі у розподілі депутатських мандатів.

Сучасна партійна система і система народного представництва Португалії склалася в ході португальського революційного транзиту (1974–1976), більш відомого як «Курс революційного процесу», коли

новим демократичним партіям довелося з нуля створювати свої організаційні структури. На нинішній день партійно-політична система Португалії залишається стабільно двопартійною, а при владі чергуються дві центристські сили – соціал-демократи (правоцентристи) і соціалісти (лівоцентристи). В сучасній політичній історії Португалії (з 1974 р.) соціал-демократи мали можливість формувати уряд чотири рази, а соціалісти, включаючи 2022 рік – двічі. Зазначимо, що португальські партії дотримуються в реаліях дещо правіших ідеологічних постулатів, ніж можна подумати, виходячи з їхніх назв.

Вибори 30 січня 2022 року були позачерговими, оскільки у листопаді 2021 року португальський парламент не зміг проголосувати за прийняття бюджету, оскільки Комуністична партія і партія «Лівий блок» відмовилися підтримати своїх партнерів по урядовій коаліції. Головними конкурентами на виборах були Соціалістична партія (лідер прем'єр-міністр А. Кошта) і Соціал-демократична партія (лідер).

Перемогу на виборах здобула Соціалістична партія, отримавши 119 місць (включно з 2 місцями закордонних округів) з 230 (абсолютна більшість). На попередніх виборах результат був дещо нижчий – 108 місць. Соціалістична партія Португалії за своїми програмними положеннями ближча до німецьких соціал-демократів, ніж до класичних соціалістів [5; 43; 45].

Друге місце посіла Соціал-демократична партія, набравши 27,8 % голосів виборців і 73 депутатські місця (включаючи 2 місця від закордонних округів). За своїми ідейними орієнтирами ця партія знаходиться ближче до німецького Християнсько-демократичного союзу та британських консерваторів, і входить у Європарламенті до Європейської народної партії [4; 43; 45].

Третє місце дісталось ультраправій партії «Chega!» («Досить»). Вона показала різкий приріст популярності у порівнянні з виборами 2019 року, коли вона здобула лише один депутатський мандат. У новому португальському парламенті вона буде мати 12 депутатських мандатів (7,15 %). Підтримка крайніх правих партій у Португалії дещо збільшилася, але і надалі залишається низькою. Крайнім правим політичним силам складно здобути прихильність у Португалії після чотирьох десятиріч фашистської диктатури. Слід зазначити, що Португалія – одна з п'яти країн Європейського Союзу поряд з Великобританією, Ірландією, Мальтою і Люксембургом, яка до 2019 року не мала обраної крайньої правої партії в парламенті. Дещо змі-

нилася ситуація після президентських виборів у Португалії, коли лідер партії «Chega» А. Вентура отримав 11,9 % голосів виборців. Таким чином, хвиля правого популізму досягла і Португалії [14; 43].

Четвертий результат отримала партія «Ліберальна ініціатива», набравши 4,94 % (8 мандатів). Її ідеологічна доктрина базується на принципах класичного лібералізму. П'ятий результат дістався «Лівому блоку» – 5 депутатських мандатів (на 14 менше, ніж на попередніх виборах), шостий результат у «Унітарної Демократичної Коаліції» (Комуністична партія Португалії та Екологічна партія зелених) – 4,39 % (6 депутатських місць, що удвічі менше, ніж на попередніх виборах). Більше місць при меншій кількості голосів виборців коаліції дісталось завдяки конвертації голосів виборців у депутатські мандати, яка прописана в законі про вибори. Таким чином, «Лівий блок» та «Унітарна Демократична Коаліція» були покарані виборцями за спричинену політичну кризу при голосуванні за державний бюджет у листопаді 2021 року. Інші партії, які потрапили до парламенту мають по одному/два депутатських місця і не впливають на політичний процес («Людина-Тварини-Природа», «Лівте» («Вільна») та інші). Не отримала жодного мандату одна із мейнстрімних консервативних партій, яка упродовж 47 років здобувала представництво в парламенті «Демократичний і соціальний центр – Народна партія (1974)» [5]. Результати виборів подано у таблиці 12.

Таблиця 12

Результати виборів до Асамблеї Республіки 30 січня 2022 р.

Назва партії / блоки (рік створення)	Результат, %	К-ть депутат. місць	Ідеологія
Соціалістична партія (1973)	41,6	119 (+11)	соціал-демократія
Соціал- демократична партія (1974)	27,8	73 (-6)	ліберальний консерватизм, християнська демократія
Chega «Достатньо!») (2019)	7,1	12 (+11)	націоналізм, консерватизм, правий популізм
Ліберальна ініціатива (2017)	4,9	8 (+7)	Лібералізм

Лівий блок (Революційна соціалістична партія, Народний демократичний союз) (1999)	4,4	5 (-14)	демократичний соціалізм, екосоціалізм
Коаліція демократичної єдності (Комуністична партія, Партія зелених, Демократичний наступ) (1987)	4, 3	6 (-6)	комунізм, зелена політика

Джерело: побудовано автором на основі [43; 45].

Отже, за результатами позачергових парламентських виборів 2022 року конфігурація партійної системи Португалії залишилася незмінною – двохпартійною. Відзначимо успіх праворадикальної партії «Chega», яка за декілька років стала третьою за рейтингом, а її лідер здобув на президентських виборах у 2021 році 11,9 % голосів виборців. А також констатуємо, що важку поразку на виборах отримала партія «Соціально-демократичний центр – Народна партія», яка вперше за 47 років не отримала у парламенті жодного мандата.

Угорщина (03.04.2022, вибори угорського парламенту – Національної Асамблеї, 199 депутатів). Угорський парламент обирається за змішаною виборчою системою: 106 депутатів – в одномандатних виборчих округах за системою відносної більшості, а 93 – за закритими партійними списками у територіальних округах. Партія, яка бажає представляти загальнонаціональний список повинна висунути кандидатів у 71 виборчому окрузі. Електоральний бар'єр для партій – п'ять відсотків, для двопартійних виборчих блоків – десять відсотків, а для блоків із трьох і більше партій – п'ятнадцять відсотків. Для списків національних меншин виборчий бар'єр становить четверту частину квоти Хейра від усіх голосів, які підраховуються на національному рівні. Якщо таку кількість голосів список національної меншини не набирає, то тоді перший кандидат із списку представляє її в угорському парламенті без права голосу [33, с. 322–323].

Особливістю виборчої кампанії 2022 року було проведення об'єднаною опозицією у вересні – жовтні 2021 року передвиборів («праймеріз»). Ініціатором об'єднання опозиційних сил був експрем'єр-міністр Ф. Дюрчань, який програвши парламентські вибори 2010 р. лідеру партії «Фідес» В. Орбану відтоді не залишав спроб отримати реванш. Ідею Ф. Дюрчаня підтримав мер Будапешту Г. Карачонь, який також вважав, що перемогти В. Орбана можна лише об'єднавши зусилля різних політичних сил. У результаті була утворена опозиційна коаліція «В єдності за Угорщину» до складу якої увійшли такі політичні партії: «Демократична коаліція», «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), «Діалог за Угорщину», «Рух Моментум», «LMP – Зелена партія Угорщини», Угорська соціалістична партія [9; 38].

Сутність «праймерізу» опозиційних сил полягала в тому, щоб в кожному одномандатному окрузі за результатами збору підписів виборців висунути лише одного кандидата. А також визначитись з претендентом на посаду прем'єр-міністра. За результатами «праймеріз» перемогу отримав П. Маркі-Зай (мер м. Ходмезьовашархей), який і очолив об'єднану опозицію.

Загальнонаціональні партійні списки вдалося висунути лише шести партіям і виборчим блокам (на попередніх виборах таких було 23). Крім виборчого блоку «Фідес»/ХДНП та об'єднаної опозиції «В єдності за Угорщину», партійні списки зареєстрували для участі у виборах такі партії: «Угорська партія двохвостої собаки», «Наша Батьківщина» (партія утворилася внаслідок розколу «Йоббік»), «Партія нормального життя» та партія «Рух рішень».

На загальний хід виборчої кампанії суттєвий вплив мала війна Росії проти України. Під час виборчої кампанії В. Орбан позиціонував себе як захисник Угорщини, гарант миру і стабільності, акцентуючи на тому, що Угорщина здійснює для України гуманітарну допомогу. При цьому він категорично виступав проти надання озброєння і переміщення в Україну зброї через угорсько-український кордон. «У російсько-українській війні Угорщина стоїть на боці Угорщини», – так звучала офіційна позиція уряду В. Орбана щодо цього питання [38].

Об'єднана опозиція проводила вибори під гаслом «Орбан або Європа», а її лідер П. Маркі-Зай виділив такі пріоритети виборчої кампанії: мир у Європі та країні; безпека та передбачуваність; зростаючі можливості для всіх громадян країни, незалежно від

їхнього кольору шкіри, походження, політичних поглядів та сексуальної орієнтації. При цьому він додав, що «необхідно порвати з політикою, через яку країна зрадила своїх союзників і навмисно зруйнувала єдність Євросоюзу, потураючи глобальним владним прагненням військового злочинця Володимира Путіна» [38; 43; 45]. Інші політичні сили не мали суттєвого впливу на перебіг виборчого процесу.

За результатами парламентських виборів четвертий раз поспіль (з 2010 р.) перемогу здобув блок «Фідес»/ХДНП, здобувши при цьому дві третини місць. Результати виборів подано в *таблиці 13*.

Таблиця 13

Результати виборів до Національної Асамблеї Угорщини 3 квітня 2022 р.

Партія / виборчий блок	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально- державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
Виборчий блок «ФІДЕС» / ХДНП	88	(53,1 %) 47	135	67,8 %
Об'єднана опозиція «В єдності за Угорщину»	18	(35,0 %) 39	57	28,6 %
Партія «Наша Батьківщина»	0	(6,1 %) 6	6	3,0 %
Список німецької національної меншини	0	1	1	0,6 %
Всього	106	93	199	100

Джерело: побудовано автором на основі [43; 45].

Отже, В. Орбан зі своєю політичною силою черговий раз здобув перемогу на виборах. Виступаючи перед своїми прихильниками в Будапешті після того, як стали відомі попередні результати, він заз-

начив, що «ця перемога запам'ятається на все життя, тому що так багато людей ополчилися проти нас: ліві вдома, ліві за кордоном, бюрократи в Брюсселі, всі фонди та організації імперії Сороса, іноземні ЗМІ і, зрештою, навіть український президент» [38].

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС/ХДНП» проголосувало 53,1 % виборців, які взяли участь у голосуванні. За об'єднану опозицію «В єдності за Угорщину» віддали свої голоси 35,0 % виборців, а нова ультраправа партія «Наша Батьківщина» отримала 6,1 % голосів. Один депутатський мандат дістався представнику німецької національної меншини [43].

Таким чином, ідеологічний профіль угорського парламенту виглядає наступним чином: ліволіберальна об'єднана коаліція «В єдності за Угорщину» – правоцентристська коаліція «Фідес/ХДНП» – ультраправа партія «Наша Батьківщина». Конфігурація партійної системи може бути названа як партійна система з домінуючою партією.

Визнавши результати парламентських виборів 2022 року і привітавши «Фідес/ХДНП» із перемогою, лідер альянсу «В єдності за Угорщину» П. Маркі-Зай відзначив, що «опозиція зазнала історичної поразки, але все одно ми ставимо під питання демократичність і свободу проведення виборів. Упродовж 12 років перебування при владі В. Орбан провів конституційну, судову, виборчу, інформаційну реформи і нав'язав суспільству ультраконсервативні ідеали» [43; 45].

А вже через деякий час після виборів (15 вересня 2022 р.) депутати Європарламенту підтримали резолюцію про те, що країна під керівництвом В. Orbana стала «гібридним режимом виборчої автократії», посиляючись на ерозію демократії, основних прав і верховенства закону [16]. Йдеться про те, що під керівництвом В. Orbana в Угорщині сформована держава «неліберальної демократії».

У політико-безпековому вимірі перемога В. Orbana ставить під сумнів ефективність роботи регіональних форматів співпраці у Євросоюзі (йдеться про Вишеградську четвірку та Бухарестську дев'ятку). Неможливість офіційного Будапешта відмовитися від подальшої співпраці з Росією як наслідок матиме довгострокове обмеження політичного діалогу з Україною та ускладнення відносин з іншими демократичними країнами на Європейському континенті.

Словенія (24.04.2022, вибори словенського парламенту – Державних зборів Словенії, 90 депутатів). Вибори до Національних зборів

відбуваються за пропорційною системою відкритих списків у восьми 11-мандатних округах з 4 % загороджувальним бар'єром (88 депутатів). А також по одному представнику обирається від італійської та угорської національної меншини за методом Борда [33, с. 496].

У виборах до парламенту прийняли участь 21 політична партія і виборча коаліція. Виборчий бар'єр подолали чотири партії і одна виборча коаліція: «Рух свободи», Словенська демократична партія, коаліція «Нова Словенія – Християнські демократи», партія «Соціал-демократи» та «Ліві». Результати виборів подано в *таблиці 14*.

Таблиця 14

Результати виборів до Державних зборів Словенії 24 квітня 2022 р.

Партія (рік утворення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
«Рух свободи»	34,5	41(нова партія)	соціальний лібералізм, зелена політика
Словенська демократична партія	23,5	27 (+2)	націоналізм, консерватизм, популізм
Коаліція «Нова Словенія – Християнські демократи»	6,8	8 (+1)	консерватизм, християнська демократія
«Соціал-демократи»	6,6	7 (-3)	соціал-демократія
«Ліві»	4,4	5 (-4)	демократичний соціалізм, екологізм

Джерело: побудовано автором на основі [43; 45].

Головне протистояння на виборах відбулося між урядовою правочентристською Словенською демократичною партією (Я. Янші) та новоствореною за рік до виборів лівоцентристською партією «Рух свободи» (Р. Голомб). Я. Янші разом з прем'єрами Польщі й Чехії відвідали Київ 19 березня 2022 року після російського вторгнення на територію України. Перемогу на виборах здобула партія «Рух сво-

боди» з результатом 34,5 % голосів виборців (41 мандат з 90). Такого результату у Словенії ще не досягала жодна партія [43].

Якщо взяти до уваги надзвичайно високу явку виборців 70,9 %, то можна констатувати протестність голосування словенських виборців, так би мовити плебісцит довіри/недовіри уряду Я. Янші. Але незважаючи на це урядова Словенська демократична партія отримала 23,5 % голосів виборців (27 депутатських мандатів). Радикальне / протестне голосування є характерною особливістю парламентських виборчих кампаній у Словенії. Таким чином, словенське суспільство виражало недовіру чинному уряду з надією на те, що нові політичні сили будуть ефективніше вирішувати нагальні соціальні проблеми. Так було у 2011 році, коли перемогу на виборах здобув З. Янкович (партія «Позитивна Словенія»), у 2014 році – М. Церар («Партія М. Церара»), у 2018 році – М. Шарец (партія «Список М. Шареца»). Однією з головних причин популярності нових політичних сил є недовіра до старих еліт і високий запит суспільства на їх оновлення.

Слід зазначити, що у порівнянні з попередніми виборами 2018 року суттєво втратили підтримку партія «Соціал-демократи» (-3 мандати) та партія «Ліві» (-4 мандати). А популістська партія «Список Мар'яна Шареца», яка на виборах 2018 року здобула підтримку 12,6 % виборців і фінішувала другою, взагалі не змогла подолати виборчий бар'єр у чотири відсотка (3,7 %). Це приклад того, як новостворені популістські партії, які не мають ні організаційної структури, ні чіткої програми дій втрачають увесь свій електоральний потенціал упродовж однієї парламентської каденції. Але це не завадило М. Шарецу отримати посаду Міністра оборони.

Урядова коаліція за результатами виборів була утворена трьома партіями: «Рух свободи» (10 міністрів), «Соціал-демократи» (4 міністра), «Ліві» (3 міністра). Конфігурацію партійної системи Словенії за результатами виборів можна назвати багатопартійною двоблоковою: лівий центр («Рух свободи», «Соціал-демократи», «Ліві») – правий центр (Словенська демократична партія, «Нова Словенія», «Християнські демократи»).

Франція (12, 19 червня 2022 р., перший і другий тур виборів до нижньої палати французького парламенту – Національної Асамблеї, 577 депутатів).

Як зазначає Ю. Копинець «Франція тривалий час була зразком політичної моделі для нових демократій. Правоцентристська Респуб-

ліканська партія Франції (РПФ) і лівоцентристська Французька соціалістична партія (ФСП) при підтримці їхніх політичних партнерів регулярно змінювали одна одну при владі. Однак при цьому останні десять років суттєво зростає потенціал і популярність партії «Національний фронт» (після ребрендингу «Національне об'єднання»)) [14].

Монополія вказаних двох партій на утворення почергових урядових коаліцій була зруйнована за результатами парламентських виборів 2017 року, на яких перемогу здобула маловідома пропрезидентська політична партія «Вперед, Республіка!» (Е. Макрон), отримавши більше 50 % депутатських мандатів. В той же час РПФ і ФСП вибори програли, отримавши відповідно 21,5 % (125 депутатських мандатів) і 9,5 % (34). Націоналістична партія «Національне об'єднання» здобула 13,2 % голосів виборців. До парламенту за результатами виборів пройшли дві «нові» партії, отримавши при цьому високий результат: «Вперед, Республіка!» та «Нескорена Франція» [14].

Вибори до Національної Асамблеї Франції у 2022 році завершували електоральний цикл, розпочатий президентськими виборами 2017 року, на яких перемогу здобув Е. Макрон. Зазначимо, що особливістю парламентських виборів у Франції є те, що їм передують вибори президента, і відповідно вони відбуваються під впливом президентської кампанії. Ж.-Л. Меланшон у 2022 році назвав парламентську виборчу кампанію «третім туром» президентських виборів.

Оскільки президентські вибори мають суттєвий вплив на розстановку сил на виборах парламентських, то ми коротко проаналізуємо їх результати. У президентських виборах брали участь 12 кандидатів. Президентські вибори у Франції відбулися 10 і 14 квітня 2022 року. Головними претендентами на вихід до другого туру президентської кампанії були Е. Макрон (чинний президент Франції, лідер партії «Відродження»), Ж.-М. Ле Пен (лідер партії «Національне об'єднання») та Ж.-Л. Меланшон (лідер партії «Нескорена Франція») [18].

На правому фланзі з'явився новий ультраправий конкурент Ж.-М. Ле Пен – Е. Земмур, який заснував партію «Реконкіста». Він виступив із тими програмними положеннями, від яких нинішній день відійшла партія «Національне об'єднання»: жорстка міграційна риторика, збереження діалогу з Росією та інше). Як покажуть результати і президентських і парламентських виборів такі месиджі вже мало цікавлять французького виборця.

На лівому фланзі з Ж.-Л. Меланшоном («Нескорена Франція») також конкурували декілька кандидатів: Ф. Руссель (Комуністична партія Франції), Я. Жадо (партія «Європа. Екологія. Зелені»). Розпо- рошеність голосів виборців на лівому фланзі не дала змоги лідеру найбільш рейтингової лівої партії «Нескорена Франція» потрапити до другого туру виборів, оскільки він програв лідеру «Національного об'єднання» Ж.-М. Ле Пен 1, 2 % голосів виборців [18].

І, звичайно, традиційними учасниками виборів були представ- ники РПФ (В. Пекрес) та ФСП (А. Ідальго). Інші кандидати не мали суттєвого впливу на результати виборів.

За результати другого туру виборів перемогу здобув Е. Макрон (58,5 %) проти 41,4 % у Ж.-М. Ле Пен. Ці вибори знову показали, що дві партії, які колись домінували у партійній системі Франції, не змогли відновитися після поразки на парламентських виборах 2017 року, а відтак електоральні показники їхніх представників були за- надто низькими: В. Пекрас, РПФ (4,7 %), А. Ідальго, СПФ (1,7 %) [18].

Електоральний вибір громадян є результат тих соціально-полі- тичних процесів, які відбуваються у суспільствах. Французьке сусп- ільство напередодні президентських і парламентських виборів оха- рактеризовано у роботі соціолога Ж. Фурко «Французький архіпе- лаг». З цією роботою автор став лауреатом Національного конкурсу політологічних робіт 2019 року. У дослідженні Ж. Фурко констатує про кардинальну зміну суспільного укладу Франції в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. «Якщо в 1950–1960 рр. можна було говорити про гомогенну французьку націю, об'єднану спільними цінностями, з приблизно рівним рівнем і образом життя, то на нинішній день вона переродилась на низку замкнутих соціальних груп, які формально проживають на території однієї держави, не відчуючи себе єдиним цілим» [44].

Вказує Ж. Фурко і на причини такої трансформації, до яких відно- сить «відмову від традиційних соціальних інститутів, зростання кіль- кості джерел інформації, зростання почуття індивідуалізму, збіль- шення кількості мігрантів, поглиблення розколу між політичними елітами, втрата партіями чіткої ліво-правої ідентичності та інші» [44].

Як наслідок у суспільстві з'являються низка нових соціально- політичних розмежувань (столиця-периферія, молодь-населення по-

хилого віку, прихильники світських цінностей-мусульмани, євро-скептики-єврооптимісти), головним із яких стає розмежування між сучасною буржуазією, яка пристосувалася до глобальної економіки і «низами» (народними верствами, які програли від глобалізації). Саме ці зміни є головною причиною «електоральної революції» у Франції в 2017 році, вони ж структурували електоральний вибір і в 2022 році.

Головними суб'єктами парламентських виборів 2022 р. у Франції були: 1) пропрезидентська коаліція «Разом» (партії Е. Макрона «Відродження», «Територія прогресу», «Демократичний рух» та інші); 2) коаліція лівих сил «Новий народний екологічний і соціальний союз» (NUPEs). Врахувавши недоліки роздробленості і поразку на президентських виборах до об'єднання лівих увійшли сили, які у президентській кампанії брали участь самостійно: партії «Непокірна Франція», Соціалістична партія Франції, «Європа. Екологія. Зелені», Французька комуністична партія). Альянс «NUPEs» був утворений через два місяця після президентських виборів; 3) альянс «Республіканців» і партії «Союз демократів і незалежних»; 4) праворадикальна партія «Національне об'єднання»; 5) ультраправа партія Е. Земмура «Реконкіста» [43].

У Франції нижня палата парламенту обирається за мажоритарною системою абсолютної більшості, тому вибори відбуваються у два тури. За результатами першого туру перемогу отримує той кандидат, який набирає абсолютну більшість дійсних голосів виборців, але не менше 25 % зареєстрованих виборців. Якщо жоден кандидат не досяг таких результатів, то проводиться другий тур виборів серед кандидатів, які набрали не менше 12,5 % голосів виборців. У другому турі перемогу здобуває кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів виборців (система відносної більшості).

За результатами другого туру виборів найбільшу кількість мандатів здобула пропрезидентська коаліція «Разом» – 245 з 577 парламентських місць. У той же час зазначимо, що вперше з 1997 року діючий президент Франції не має абсолютної більшості в парламенті. Для порівняння, на попередніх парламентських виборах 2017 року партія Е. Макрона «Вперед, Республіко!» здобула 350 депутатських мандатів [14]. На нашу думку, це результат тих процесів, які відбуваються у французькому суспільстві, і які в першу чергу пов'язані з процесом глобалізації. «Новий народний екологічний і соціальний союз» здобув 131 депутатське місце, відтак ліві політичні сили по-

вернули втрачену впливовість у парламенті. «Національне об'єднання» здобуло 89 депутатських місць, і це також результат кардинальних змін у французькому соціумі. Це найкращий результат партії на парламентських виборах і він у нинішніх умовах буде мати значимий вплив як на політичне життя Франції, так і на конфігурацію її партійної системи. У порівнянні з парламентськими виборами 2017 року кількість мандатів «Національного об'єднання» збільшилась в 11 разів (89 проти 8). Тим більше, слід врахувати перехід праворадикалів на правоцентристські консервативні позиції (такий крен до центру праворадикалів спостерігається і низці інших країн Європейського Союзу, наприклад у Швеції). Четвертий результат мають «Республіканці» – 61 депутатський мандат. Якщо врахувати наявність кризових моментів у діяльності партії, то це досить непоганий результат. Повне фіаско за результатами виборів чекало на партію «Реконкіста», яка свою програму вибудовала на колись базових месиджах «Національного об'єднання». Крім того у парламенті буде 22 депутати від різних лівих сил, 10 – від різних правих сил, 10 – депутатів-регіоналів [43].

Отже, за результатами виборів конфігурація партійної системи має такий вигляд: ліві («Новий народний екологічний і соціальний союз») – центр (коаліція «Разом») – праві («Національне об'єднання»). Таким чином, партійна система Франції з двопартійної поступово перетворюється на трьохпартійну.

Швеція (11.09.2022, вибори шведського парламенту – Ріксдагу, 349 депутатів). Із 1998 року в Швеції запроваджено преференційну пропорційну систему, тобто виборець отримав можливість поставити позначку поряд з ім'ям конкретного кандидата й за певних обставин це може змінити порядок партійного списку. Для цього кандидату потрібно набрати не менше 5 % особистих голосів. Прохідний бар'єр для політичних партій становить 4 % голосів виборців [3; 22].

Відповідно до законодавства вибори відбуваються у 29 виборчих округах, де обирають 310 депутатів. Голоси розподіляються за модифікованим методом Сент-Лаге з першим дільником 1,4. Решта 39 місць, які називаються компенсаційними місцями, розподіляються між різними партіями, щоб забезпечити найбільш точне представництво голосів на національному рівні. На ці компенсаційні місця обираються кандидати, чия партія має найбільший залишок у виборчих округах. Щоб взяти участь у розподілі цих компенсаційних

місць, партія повинна набрати 4 % голосів на національному рівні або 12 % у конкретному виборчому окрузі. Така система дає значну перевагу великим партіям (тільки їм під силу подолати 12 %-ий бар'єр у виборчому окрузі), але залишає незначний шанс середнім партіям (здатним зібрати 4 % голосів виборців по країні в цілому) [3; 22].

Заслуговує на увагу шведський досвід залучення молоді до виборчого процесу. Молодь готуються до голосування заздалегідь: директори шкіл мають право запрошувати представників різних політичних партій, щоб учні дізналися про те, як працює партійна система країни. В той же час з власної ініціативи агітацію у школах партіям заборонено. Як і в більшості інших країн, голосувати у Швеції можна з 18 років, але, на відміну від інших держав, старшокласники все ж таки можуть взяти участь у виборах. Для них проходить експеримент Skolval (шкільні вибори). Він полягає в тому, що школа може подати повідомлення про намір брати участь у виборах, і тоді школярі, починаючи з сьомого класу, можуть голосувати за допомогою тих самих бюлетенів, що й дорослі. Результати цих виборів не зараховуються, але мало чим відрізняються від «дорослих». У 2022 році за результатами голосування школярів першою все-таки виявилася Поміrkована коаліційна партія (27,09 % у школярів проти 19,10 % та «третього місця» у дорослих). У 2022 році в експерименті взяли участь 1442 школи, в яких проголосували майже 386 тисяч учнів. Аналогічним чином проводяться вибори до Європарламенту, щоправда, у них бере участь на порядок менше шкіл [3].

Швеція – це країна з багатопартійною системою, яку можна назвати системою поміrkованого плюралізму (за Дж. Сарторі). Оскільки у законодавстві Швеції не встановлено чітких вимог до реєстрації політичних партій, то це мало наслідком утворення значної кількості партій. Йдеться про 760 партій, більшість з яких є регіональними, або партіями «одного питання».

Упродовж XX – на поч. XXI ст. у політичній системі Швеції домінувала Соціал-демократична робітничка партія Швеції, яка традиційно конкурувала з правою опозицією, котра уособлювалася Поміrkованою коаліційною партією («модератори»). І лише 13 років (1976–1982, 1991–1994, 2006–2010) вона перебувала в опозиції.

Кардинальним чином ситуація змінилася за останні десятиліття, і пов'язується це з прогресуючим впливом праворадикальної партії

«Шведські демократи»: на парламентських виборах у 2006 році вона отримала 2,9 % голосів виборців, у 2010 році – 5,7 %, у 2018 році – 17,5 % [25]. Партія була утворена у 1988 році внаслідок злиття низки маргінальних ультраправих нацистських та екстремістських груп [5; 6; 10].

До 2010 року усі шведські партії підтримували політику «санітарного кордону» щодо «Шведських демократів». І лише після їхньої перемоги на парламентських виборах 2010 року вона вийшла із зони «руконепотискання». Санітарний кордон між поміркованими правими силами та праворадикальними популістами було порушено 20 січня 2020 року, коли лідер Поміркованої партії У. Крістерссон заявив, що готовий співпрацювати зі «Шведськими демократами» завдяки позитивним змінам у їхньому середовищі. А вже у листопаді 2021 року праві партії представили спільний бюджет зі «Шведськими демократами», який ухвалив Ріксдаг, оскільки соціал-демократичний уряд меншості не зміг ухвалити власний законопроект [10].

Не підлягає сумніву те, що, тривале перебування Соціал-демократичної робітничої партії Швеції при владі до певної міри деформувало формат партійної системи у бік домінування лівоцентристських сил. У той же час можна констатувати, що нині серед шведських партій немає класичного розподілу на лівих і правих. Він є умовним, оскільки усі парламентські партії підтримують концепцію «держави загального добробуту/шведську модель суспільного устрою», оскільки шведська громадська думка активно виступає на користь цієї ідеї.

Аналіз результатів виборів до шведського Ріксдагу. На виборах до шведського парламенту, які відбулися 9 вересня 2018 року голоси виборців були розподілені наступним чином: 28,31 % голосів здобула Соціал-демократична партія, 19,8 % – Поміркована коаліційна партія, 17,5 % – партія «Шведські демократи», 8,6 % – Партія центру, 8 % – Ліва партія (колишня комуністична), 6,3 % – Християнські демократи, 4,4 % – Партія зелених, 1,6 % – інші партії. У підсумку сформувалася «червоно-зелена» коаліція, яку очолив лідер шведських соціал-демократів С. Левен [43].

Зазначимо, що відповідно до змін у партійній системі відбулися зміни й у основних напрямках електоральної конкуренції. Якщо у минулому (сер. XX – поч. XXI ст.) головними темами передвиборчих

дискусій були економіка і особливості функціонування шведської моделі соціальної держави, то, починаючи з 2010 року такими темами стали: міграція, членство в Європейському Союзі, національна ідентичність, законність і порядок. А на виборах 2022 року додалася ще проблематика вступу Швеції до НАТО та допомога Україні у російсько-українській війні. Результати виборів подано в *таблиці 15*.

Таблиця 15

Результати виборів 11 вересня 2022 року до шведського Ріксдагу

Назва партії (рік заснування)	% голосів виборців	К-ть деп. місць	Ідеологія
Соціал-демократична робітничка партія Швеція (1889)	30,35	107 (+7)	соціал-демократія, лівоцентризм
Шведські демократи (1988)	20,52	73 (+11)	націоналізм, євроскептицизм, консерватизм
Поміркована коаліційна партія (1904)	19,1	68 (-2)	ліберальний консерватизм
Ліва партія (1917)	6,74	24 (-4)	соціалізм, екосоціалізм
Партія центру (1913)	6,72	24 (-7)	центризм, соціальний лібералізм
Християнські демократи (1964)	5,34	19 (-3)	консерватизм, християнська демократія
Партія зелених (1981)	5,09	18 (+2)	зелена політика
Ліберали (1934)	4,62	16 (-4)	правоцентризм, лібералізм

Джерело: побудовано автором на основі [43]

Отже, за результатами виборів перемогу здобули праві сили, незважаючи на те, що соціал-демократи, які перебували при владі, на-

брали більше голосів ніж на попередніх виборах, покращивши таким чином свій результат. Праві сили, до складу яких входять право-популістська партія «Шведські демократи», Поміркована коаліційна партія, партія «Християнські демократи», партія «Ліберали» разом здобули 49,5 % голосів і 176 депутатських місць. Ліві сили, які представлені Соціал-демократичною партією, Лівою партією, Партією зелених та Центристською партією, здобули 48,8 % голосів (приблизно на 600 000 менше, ніж їхні опоненти) і 173 місця. Явка виборців, яка завжди була високою (80,6 %), але в той же час нижчою на 6,5 %, ніж на виборах 2018 року [43].

До основних причин перемоги правих сил на парламентських виборах слід віднести: 1) втома від восьми років ліволіберального урядування на чолі з соціал-демократами; 2) «Шведські демократи» змогли переконати пересічного виборця про загрозу їхньому стабільному життю від мігрантів та іноземного капіталу, і пообіцяли вирішити ці проблеми; 3) зміна поколінь у шведській політиці, а звідси за праві сили голосує молодь, а соціал-демократів підтримує старше покоління.

Зазначимо, що лівоцентристські сили здобули найбільшу кількість голосів виборців у великих містах, кількох університетських містечках, столичному регіоні, а праві політичні сили більшість отримали у сільській місцевості.

Урядова коаліція була утворена чотирма правими партіями: Поміркованою коаліційною партією, партією «Шведські демократи», партією «Християнські демократи» та партією «Ліберали», а прем'єр міністром став лідер «модераторів» У. Крістерссон. До урядових посад не були залучені представники партії «Шведські демократи» (ультраправі), котрі отримали неміністерські посади. Такою була принципова вимога партії «Ліберали», які вважають «Шведських демократів» своїми політичними ворогами, а останні «Лібералів» непотрібною партією [5; 6; 10].

Позиція шведського політикуму загалом і безпосередньо правлячої коаліції щодо російсько-української війни не змінилася, а відтак Україні можна і надалі розраховувати на політичну та військову підтримку Швеції.

Італія (25.09.2022, вибори нижньої палати італійського парламенту – Палати депутатів, 577 депутатів). Парламент Італії має двопалатну структуру і складається з Палати депутатів (нижня палата) і

Сенату. Відповідно до італійського конституційного референдуму, який відбувся у 2020 року. Палата депутатів скоротилася з 600 до 400 депутатів, а Сенат до 200. Палата депутатів обирається наступним чином: 147 в одномандатних округах, 245 у багатомандатних округах за партійними списками, 8 за пропорційним представництвом у багатомандатних закордонних округах. Для того, що б отримати депутатські мандати політична партія повинна набрати не менше 3 % голосів виборців, а коаліція не менше 10 %.

Партійна система Італії тривалий час демонструвала циклічну закономірність домінування і чергування при владі «лівих» і «правих» сил. Руйнація такої «недосконалої» двопартійності почалася в 80-х років ХХ століття, а вже напередодні парламентських виборів 1994 року у них з'являються серйозні конкуренти – правопопулістські партії «Вперед, Італія» (С. Берлусконі) і «Ліга Півночі» (М. Сальвіні). Відтак у кінці 1990-х років партійна система Італії стає біполярною, а, починаючи з середини першого десятиліття 2000-х років виникає третій полюс в політичному / партійному житті Італії – «Рух п'яти зірок» [15].

Головними конкурентами на парламентських виборах 2022 року були такі політичні сили: 1) коаліція правих партій («Брати Італії», «Ліга», «Вперед, Італіє!»); 2) коаліція на чолі з Демократичною партією; 3) партія «Рух п'яти зірок; 4) дві нові політичні сили, які брали участь у виборах вперше (партія «Альянс зелених і лівих» та виборча коаліція двох партій «Дія – Viva Італія»).

За результатами парламентських виборів 25 вересня 2022 року перемогу здобула коаліція правих партій. Популістська партія «Брати Італії» на чолі з Дж. Мелоні, яка на виборах 2018 р. набрала 4,26 % голосів, отримала у 2022 році більше чверті голосів (25,99 %) виборців. Партія виникла з «Італійського соціального руху», який після Другої світової війни створили прихильники Б. Муссоліні, а її прапор символізує вогонь на могилі «дуче» [20]. Сама ж Дж. Мелоні стверджує, що «Брати Італії» – це мейнстримна консервативна партія, просувуючи гасло «Бог, батьківщина і сім'я» [20]. Нині Дж. Мелоні стала обличчям європейських правих консерваторів. Вона очолює «Європейських консерваторів і реформістів» – групу євроскептиків у Європейському парламенті, до якої також належать польська партія «Право і справедливість», партія «Шведські демократи» та іспанська партія «Голос» [1].

Ще одна правопопулістська партія «Ліга» на чолі з М. Сальвіні зменшила свій електоральний результат у порівнянні з виборами 2018 року вдвічі (8,77 % голосів виборців). Популістська партія колишнього прем'єр-міністра С. Берлусконі «Вперед, Італіє!» здобула 8,11 % голосів виборців, що також удвічі менше у порівнянні з попередніми виборами. Коаліція, сформована партіями «Брати Італії», «Ліга» та «Вперед, Італіє!», здобула 43,79 % голосів виборців і отримала абсолютну більшість у Палаті депутатів і Сенаті [43].

Коаліція лівих сил на чолі з Демократичною партією (лідер Е.Летта), до якої також увійшли низка малих ліберальних партій («Європа+», «Альянс зелених і лівих» та інші), зазнав важкої поразки, набравши 26,13 % голосів виборців (Демократична партія набрала 19,07%).

Популістська партія «Рух п'яти зірок» на чолі з Дж. Конте здобула 15,43 % голосів виборців, втративши у порівнянні з попередніми виборами половину своїх виборців. Розкол у партії відбувся напередодні парламентських виборів з питання військової підтримки України у російсько-українській війні. Дж. Конте виступав проти такої підтримки. На знак протесту партію залишила група депутатів на чолі з Л. ді Майо.

Центристська коаліція під назвою «Terzo Polo» (третій полюс), сформована К. Календою (лідер партії «Дія») і М. Ренці (лідер партії «Viva Італія»), набрала 7,79 % голосів. Обидва лідери роблять ставку на розбіжності між різними партіями правої коаліції, що на їхню думку може дозволити їм здобути високий електоральний результат. Явка виборців 25 вересня 2022 року склала 64,07 %, різко знизившись порівняно з голосуванням 4 березня 2018 року (- 9,79 %) [43]. Результати подані в таблиці 16.

Таблиця 16

Результати виборів до італійської Палати депутатів 25 вересня 2022 р.

Назва партії (рік заснування)	Результати виборів у БВО*, %	Усього деп. місць з рез. в ОВО*	Ідеологія
Брати Італії (2012)	25,99 (69 депутат.)	119	націоналізм, соціальний консерватизм, євроскептицизм

Демократична партія (2007)	19,07 (57)	69	соціал-демократія, соціал-лібералізм, європеїзм
Ліга (1991)	8,77 (23)	66	соціальний консерватизм, популізм, євроскептицизм
Рух п'яти зірок (2009)	15,43 (41)	52	популізм, пряма демократія, євроскептицизм
Вперед, Італіє! (2009)	8,11 (22)	45	правоцентризм, ліберальний консерватизм, християнська демократія
Дія – Viva Італія (2022)	7,79 (21)	21	популізм, центризм, соціальний лібералізм
Альянс зелених і лівих (2022)	3,63 (11)	12	зелена політика, лівоцентризм

* БВО – багатомандатний виборчий округ,

**ОВО – одномандатний виборчий округ

Джерело: побудовано авторами на основі [43].

Отже, урядова коаліція в Італії утворена трьома партіями: «Брати Італії», «Ліга», «Вперед, Італіє!», а прем'єр міністром стала лідер партії «Брати Італії» Дж. Мелоні. Серед вказаних партій лише лідерка «Братів Італії» щиро підтримує Україну. Від початку повномасштабного вторгнення Дж. Мелоні переконує, що виступає за всі зусилля Європейського Союзу та НАТО у допомозі Києву [1; 2; 12]. Вона підтримала лінію М. Драгі щодо надання допомоги Україні. «Оголошення про приєднання до Російської Федерації чотирьох областей України після фіктивних референдумів, проведених в умовах насильницької військової окупації, не має юридичного чи політичного значення», – заявила Дж. Мелоні. За її словами, «своїми діями В. Путін вкотре демонструє своє неоімперіалістичне бачення

радянського зразка, що загрожує безпеці всього європейського континенту» [21].

Лідери інших трьох праворадикальних партій («Ліга», «Вперед, Італіє!», «Рух п'яти зірок» (не входить до урядової коаліції)) симпатизують В. Путіну та у минулому співпрацювали з ними (наприклад С. Берлусконі), а М. Сальвіні у 2014 р. приїздив до окупованого Криму.

На першому засіданні парламенту 13 жовтня головою Сенату було обрано Іньяціо Беніто Марію Ла Русса («Брати Італії») – співзасновника партії «Брати Італії», щирого прихильника Б. Мусоліні. А 14 жовтня був обраний і голова нижньої палати італійського парламенту Л. Фонтана («Ліга»), політик-екстреміст, прихильник В. Путіна, який носить футболки з написом «зняти санкції з Росії» та був «офіційним» міжнародним спостерігачем під час кримського «референдуму» 2014 року. Парадокс голосування за вказані кандидатури полягав у тому, що не всі представники праворадикальної коаліції за них голосували, зважаючи на скандальні бекграунди кандидатів на посади. А призначення голови Палати депутатів, незважаючи на підтримку України Дж. Мелоні, є проблемним для України [7].

Латвія (01.10.2022, вибори латвійського парламенту – Сейму, 100 депутатів). Однопалатний латвійський парламент (Сейм) обираються за пропорційною виборчою системою преференційних / відкритих списків із п'ятивідсотковим виборчим бар'єром для політичних партій і виборчих коаліцій за формулою непарних дільників Сант-Лаге у п'яти виборчих округах.. «Ця виборча формула, вважає А. Романюк, зумовлює дуже високий рівень пропорційності поділу голосів виборців» [33, с. 300]. Партійну систему Латвії можна ідентифікувати як помірковану багатопартійну без домінуючої партії.

За результатами виборів до латвійського парламенту відбулися суттєві зрушення в електоральних уподобаннях громадян у порівнянні з виборами 2018 року. Результати виборів подано в таблиці 17.

Таблиця 17

Результати виборів до Сейму Латвії 1 жовтня 2022 р.

Партія / виборча коаліція (дата створення)	% голосів	К-ть деп. Місце	Ідеологія
Партія «Нова єдність» (2010)	18,97	26	ліберальний консерватизм, правоцентризм

Коаліція «Союз зелених та селян» (2002)	12,44	16	консерватизм, екологізм
Виборчий блок «Об'єднаний список» (2022)	11,01	15	регіоналізм, зелена політика, соціальний консерватизм
Партія «Національне об'єднання «Все для Латвії» – «Вітчизні і свободі / ДННЛ» (2010)	9,29	13	націонал-консерватизм
Партія «За стабільність!» (2021)	6,80	11	евроскептицизм, популізм, центризм
Партія «Латвія на першому місці» (2021)	6,24	9	соціальний консерватизм, популізм
Партія «Прогресивні» (2017)	6,16	10	соціал-демократія

Джерело: побудовано автором на основі [43].

Депутатські мандати за результатами волевиявлення отримало 7 партій та виборчих блоків. З них чотири партії і блоки депутатські мандати здобули вперше: партії «Прогресивні», «За стабільність», «Латвія на першому місці» та виборчий блок «Об'єднаний список». До складу «Об'єданого списку» входять «Зелена партія», партія «Об'єднання регіонів» та «Ліспайська партія». З попереднього Сейму у новому будуть представлені: партії «Нова єдність», «Національне об'єднання «Все для Латвії» – «Вітчизні і свободі / ДННЛ» («Національне об'єднання»), виборча коаліція «Союз зелених та селян» [19; 32].

Слід зазначити, що на виборчий процес в Латвії значимий вплив мала війна Росії проти України. В результаті дві проросійські партії не змогли подолати виборчий бар'єр (Соціал-демократична партія «Злагода», «Російський союз Латвії»). На попередніх виборах «Злагода» мала найвищий електоральний результат 19,8 %. Як наслідок відбулося розпорошення голосів російського електорату та подолання виборчого бар'єру проросійською партією «За стабільність!».

Не отримали депутатських мандатів у силу об'єктивних причин «Нова консервативна партія» та об'єднання партій «Розвиток/Так»,

які входили до урядової коаліції у попередньому сеймі. Явка виборців становила 59,26 %, що на 4,6 % більше ніж на попередніх виборах.

Таким чином, до головних результатів виборів віднесемо: 1) розпорошення проросійського електорату та виборче фіаско двох російських партій («Злагода», «Російський союз Латвії»); 2) утворення проєвропейської урядової коаліції у складі партій «Нова єдність», «Національне об'єднання» та виборчого блоку «Об'єднаний список»; 3) руйнування етноцентричної моделі голосування; 4) злет нових популістських партій «Латвія на першому місці» та «За стабільність!».

Болгарія (02.10.2022, вибори болгарського парламенту – Народних зборів, 240 депутатів). 2 жовтня 2022 року відбулися уже четверті за півтора року позачергові парламентські вибори. На попередніх позачергових виборах, які пройшли 14 листопада 2021 року перемогу здобув виборчий блок «Продовжуємо зміни». «Виборчий блок «Продовжуємо зміни» формально був утворений трьома мало-впливовими партіями «Вольт Болгарія», «Європейський середній клас», «Політичний рух соціал-демократів». Лідерами цього блоку стали випускники Гарвардського університету К. Петков і А. Василів, які у перехідному кабінеті займали пости міністра економіки та міністра фінансів відповідно. Вказаних політиків підтримали у Вашингтоні та Брюсселі, як таких, які не є дилетантами і зможуть ефективно управляти урядом» [25].

Але уряд К. Петкова проіснував недовго, і змушений був піти у відставку в результаті вотуму недовіри, ініційованого лідером партії «Громадяни за європейський розвиток Болгарії» (ГЄРБ) Б. Борисовим і підтриманого партією С. Тріфонова «Є такий народ», яка входила в урядову коаліцію.

У даному випадку ми спостерігаємо деструктивну поведінку нової персоналізованої популістської партії «Є такий народ». Така поведінка вказує на одну із тенденцій розвитку партійних систем «молодих» демократій: «анти-політики (актори, музиканти і т. д.) вміють завойовувати серця і розум виборців, але вони, як правило, не здатні ефективно виконувати складні управлінські функції» [25].

Відтак результат такої діяльності вказаних партій, як правило, повне політичне фіаско: 04.04.2021 р. – нова партія С. Тріфонова здобуває 17,6 % голосів виборців (51 депутатське місце), а сам результат

виборів називають «електоральною революцією»; 11.07.2021 р. – партія С. Тріфонова здобуває 24 % голосів виборців (65 депутатських місць), але її лідер відмовляється співпрацювати з іншими політичними силами; 14.11.2021 р. – партія С. Тріфонова втрачає рейтинг і отримує 9,5 % голосів (25 депутатських місць); 02.10.2022 р. – вона не змогла подолати виборчий бар'єр (політичне фіаско).

У парламентських виборах 2 жовтня 2022 року взяли участь 24 партії і 6 виборчих коаліцій. Народні збори Болгарії складаються з 240 депутатів, які обираються за пропорційною системою закритих партійних списків у 31 багатомандатному виборчому окрузі з 4 % виборчим бар'єром [33, с. 279].

Виборчий бар'єр подолато 7 політичних сил, а явка виборців була найнижчою за всю постсоціалістичну історію Болгарії – 39,4 %. Результати виборів подано в таблиці 18.

Таблиця 18

Результати виборів до Народних зборів Болгарії 2 жовтня 2022 р.

Партія/виборча коаліція (рік створення)	% голосів	К-ть місць	Ідеологія
Виборчий блок «ГЄРБ – Союз демократичних сил»	25,3	67 (+8)	консерватизм, популізм
Виборча коаліція «Продовжуємо зміни»	20,2	53 (- 14)	соціальний лібералізм
Партія «Рух за права і свободи» (1990)	13,7	36 (+2)	соціальний лібералізм, захист інтересів турецької національної меншини
Партія «Відродження»	10,1	27 (+14)	національний консерватизм, русофільство
Болгарська соціалістична партія (1990)	9,3	25 (+1)	соціал-демократія, лівий популізм
Виборчий блок «Демократична Болгарія» (2018)	7,4	20 (+4)	лібералізм

Партія «Болгарський розквіт»	4,6	12 (нова)	націоналізм
------------------------------	-----	-----------	-------------

Джерело: побудовано автором на основі [43].

Отже, за результатами виборів конфігурація партійної системи не змінилася і вона залишилася багатопартійною системою поляризованого плюралізму. Практично не змінився і акторний склад партійної системи, а зміни торкнулися лише частки депутатських місць, які здобули політичні сили.

До парламенту пройшла нова націоналістична політична партія «Болгарський розквіт», а натомість низка інших націоналістичних партій не змогли подолати виборчий бар'єр («Атака», «Національний фронт порятунку Болгарії» та інші).

Зазначимо, що політична криза в Болгарії поступово збільшує рейтинг проросійських політичних сил: партія «Відродження» збільшила своє представництво в Народних зборах на 14 депутатів (24 депутатські місця).

На жаль, урядова коаліція за результатами виборів так і не була створена, а відтак у Болгарії відбудуться ще одні дострокові вибори, що є свідченням глибокої кризи болгарського парламентаризму і партійного будівництва та небажання домовлятися політичним лідерам у стінах Народних зборів.

Данія (01.11.2022, дострокові вибори данського парламенту – Фолькетингу, 179 депутатів). Парламент Данії обирається на основі пропорційної виборчої системи з 2 % виборчим бар'єром. Партійна система Данії двоблокова, яку утворюють «червоний» блок, основою якого є Соціал-демократична партія Данії та «синій» блок, який асоціюється з консервативною партією «Венстре».

Позачергові вибори були зумовлені кризовою ситуацією в парламенті, яка стала результатом прийняття рішення прем'єр-міністром Данії М. Фредеріксен по знищенню хворих на коронавірус норок (17 мільйонів). Наслідком таких дій уряду було знищення цілою галузі данської економіки, хоча пізніше вирощування норок знову дозволили. Тому М. Фредеріксен змушена була оголосити про позачергові вибори у листопаді місяці.

Головна лінія конкуренції на виборах пролягала між «червоним» і «синім» блоками. За результатами виборів перемогу здобула Соціал-демократична партія Данії з результатом 27,5 % голосів виборців (50

депутатських місць), а явка виборців становила 84,1 %. Результати виборів подано в *таблиці 19*.

Таблиця 19

Результати виборів Фолькетингу в Данії 1 листопада 2022 року

Назва партії (дата створення)	Результат, %	К-ть депут. місць	Ідеологія
Соціал-демократична партія Данії (1871)	27,5	50 (+2)	соціал-демократія
Венстре (Ліберальна партія Данії) (1870)	13,3	23 (-23)	консервативний лібералізм, аграризм
Помірковані (2022)	9,3	16 (нова)	лібералізм, центризм
Соціалістична народна партія (1959)	8,3	15 (+1)	зелена політика, демократичний соціалізм
Данські демократи (2022)	8,1	14 (нова)	націонал-лібералізм, правий популізм
Ліберальний альянс (2007)	7,9	14 (+10)	лібералізм, лібертаріанство
Консервативна народна партія (1915)	5,5	10 (-2)	ліберальний консерватизм, енвайроменталізм
Красно-зелена коаліція (1989)	5,2	9 (-4)	соціалізм, євроскептицизм
Радикальна Венстре (1905)	3,8	7 (-9)	соціальний лібералізм, проєвропеїзм
Нові праві (2015)	3,7	6 (+2)	національний консерватизм, євроскептицизм, антиісламізм
Альтернатива (2013)	3,3	6 (+1)	зелена політика, проєвропеїзм
Данська народна партія (1995)	2,6	5 (-11)	націонал-консерватизм, правий популізм, данський націоналізм

Джерело: побудовано автором на основі [43].

Отже, вибори в Данії, як і в інших країнах Північної Європи, вказують на стабільність партійних систем. За результатами виборів партійна система Данії залишається багатопартійною двоблоковою. Головними конкуруючими партіями є Соціал-демократична партія Данії і партія «Венстре» (ліберальний консерватизм). У той же час слід констатувати зміну акторного складу партійної системи та окремих електоральних результатів політичних партій, хоча і не значну.

По-перше, збільшився формат партійної системи, якщо за результатами парламентських виборів депутатські мандати отримали 10 політичних партій, то у 2022 році – 12. По-друге, до парламенту пройшли дві нові політичні партії з досить високим результатом: «Помірковані» – 9,3 % (16 мандатів) і «Данські демократи» – 8,1 % (14 мандатів). По-третє, праворадикальна Данська народна партія змогла здобути лише 5 депутатських мандатів. Для порівняння, у 2015 році вона була другою за рейтингом політичною силою з результатом 21,15 (37 депутатських мандатів), у 2019 році – 8,7 % (16 депутатських мандатів). У 2015 році партія досягла свого історичного максимуму за рахунок європейської міграційної кризи. Ріке падіння популярності ДНП у 2022 році пов'язане з вичерпанням антиімміграційного дискурсу і перехоплення ініціативи мейнстрімними партіями та новими партіями ультраправого спрямування.

По-четверте, більшість в парламенті здобув «червоний блок» – 90 депутатських мандатів, натомість «синій» блок отримав – 73 депутатські мандати і центристська партія «Помірковані» з 16 депутатськими мандатами залишилася позаблоковою, скоріш за все з метою більшої її пізнаваності на майбутніх виборах.

Висновки. Охарактеризувавши парламентські вибори в країнах Європейського Союзу у 2020–2022 років можна зробити такі висновки.

По-перше, збільшення фрагментації партійних систем, що є результатом появи нових соціально-політичних розмежувань. Нові соціальні конфлікти не мають постійного і комплексного характеру, вони більш локалізовані і фрагментовані, а розмежування по інтересах часто носить тимчасовий, ситуаційний характер, створюючи в основному короткочасні, не стабільні об'єднання. Відповідно до цього починає фрагментуватися політика, яка носить нині здебільшого «конкретний», «монопроблемний» характер, і не орієнтована на довгострокові проекти. Наприклад, Швеція, Італія, Латвія, Болгарія.

По-друге, поступова втрата «мейнстримними» партіями домінуючого статусу у партійних системах, що безпосередньо пов'язано з кризою останніх, яка обумовлена зростаючим відчуженням між політичним класом і виборцями (пов'язане з процесом глобалізації), накопиченням протестного потенціалу (євроскептики, націоналісти, антиглобалісти, «зелені» та інші), кризою ліво-правої системи «ідеологічних координат» тощо. Наприклад, Франція, Італія, Словенія.

По-третє, жорстка конкуренція у ході електоральних кампаній «мейнстримних» партій і партій «нової політики». Успіх партій «нової політики» обумовлений низкою чинників, до головних із яких можна віднести такі: а) розчарування громадян в політиках і політичних партіях, зростання недовіри до них; зниження рівня партійної ідентифікації; проблема з рекрутуванням нових і утриманням старих членів партій; б) зменшення впливу політичних партій на функціонування урядів; в) медіатизація, персоналізація та професіоналізація політики; г) деідеологізація політичного життя; д) ціннісна трансформація суспільств, перехід до домінування «постматеріальних» цінностей. Вказаний тип електоральної конкуренції є характерним практично для усіх країн Європейського Союзу.

По-четверте, зростання рейтингу праворадикальних партій, їх демаргіналізація і подолання ними бар'єру «руконепотискання». Одна із головних причин виникнення правих популістських політичних партій у Європейському Союзі – виникнення нового соціально-політичного поділу між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Наприклад, «Chega» («Досить!») (Португалія); партії «Йоббік», «Наша Батьківщина» (Угорщина); партія «Національне об'єднання» (Франція); партія «Шведські демократи» (Швеція); партії «Брати Італії», «Ліга», «Рух п'яти зірок», «Вперед, Італіє!» (Італія); партії «Латвія на першому місці», «За стабільність!» (Латвія); «Данська народна партія» (Данія) та інші.

По-п'яте, персоніфікація політики, утворення іменних партій, які досить часто мають негативний вплив на функціонування партійної системи і політичний розвиток в цілому. Наприклад, партія «Список Мар'яна Шареца» (Словенія), партія «Є такий народ» С. Тріфонов (Болгарія) та інші.

По-шосте, виникнення мережевих/кіберпартій, які в своїй діяльності опираються на використання сучасних цифрових технологій. Для них характерні такі риси: відсутність формального членства та організаційної структури, мінімізація чисельності і партійного апарату, безпосередня взаємодія з виборцями («Йоббік» в Угорщині, «Рух п'яти зірок» в Італії, «Партія свободи» в Нідерландах та інші). Принципи організаційної роботи мережевих партій останнім часом активно запозичуються й іншими політичними силами.

Джерела:

1. Бондарева Х. Ультраправа, що підтримує Україну: що відомо про ключову кандидатку в прем'єри Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/14/7146768/> (дата звернення 27.09.2022).
2. Вдовиченко В., Сидоренко С. «Хороші фашисти» та загроза для Європи: що чекати Україні від нового уряду Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/26/7147520/> (дата звернення 28.09.2022).
3. Вибори в Швеції: 10 особливостей. <https://ru.sweden.se/lyudi-i-obshchestvo/demokratiya/vybory-v-shvecii-10-osobennostej> (дата звернення 25.09.2022).
4. Вибори в Ірландії: три партії набрали майже однакову кількість голосів. *Європейська правда*. 2020. 9 лютого. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/02/9/7106147/> (дата звернення 15.07.2022).
5. Воронко О. Монобільшість соціалістів та ривок ультраправих — як минули позачергові вибори в Португалії/ URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/vybory-2020/2022/monobilshist-socialistiv-ta-rivok-ultrapraviv-yak-minuli-pozachergovi-vibori-v-portugalii/> (14.09.2022).
6. Горбик Р. Швеція нових можливостей: як подолати ризики, що несе коаліція за участю ультраправих. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/28/7149495/> (дата звернення 27.10.2022).
7. Горбик Р. Ультраправий прорив: чи зменшить коаліція з радикалами підтримку України Швецією URL:

- <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/16/7146876/>
(дата звернення 17.09.2022).
8. Груша-Поссамай Я. Союз фашистів та кримнашистів: як нова коаліція Італії почала роботу зі скандалів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/14/7148693/>
(дата звернення 15.10.2022).
 9. Давимука О. Парламентські вибори в Угорщині: переобрання Орбана і наслідки для України та Європи. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/vibori_ugorschina.pdf
(дата звернення 12.09.2022).
 10. Захарова О. Вибори у Швеції. Хто такі Шведські демократи та чому їхня перемога налякала лібералів. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/peremoga-pravih-u-shveciyi-hto-taki-shvedski-demokrati> (дата звернення 17.09.2022).
 11. Каравайцева О. Трансформація виборчої системи Хорватії. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/29.pdf>
(дата звернення 15.07.2022).
 12. Коаліція правих партій з партіями-"друзями Путіна" перемагає на виборах у Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/26/7147464/>
(дата звернення 28.09.2022).
 13. Коваль Н., Панченко Ю. Піррова перемога Макрона: які ризики несуть нові вибори Франції для України і не тільки. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/13/7141149/>
(дата звернення 12.09.2022).
 14. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і функціонування партійної системи України: дис..... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf
(дата звернення 17.06.2022).
 15. Копинець Ю.Ю. Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 3. С. 44–51.
 16. Копинець Ю. Тенденції розвитку партійних систем країн Європейського Союзу в контексті парламентських

- електоральних циклів 2017 року. *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 4. С. 110–117.
17. Костіна І. Німецькі несподіванки: чим завершилися головні вибори року. *Європейська правда*. 2021. 27 вересня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/09/27/7128271/> (дата звернення 17.07.2022).
 18. Кравченко В. Результати президентських виборів у Франції (24 квітня 2022 р.). Другий термін Е. Макрона. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/franciya_vibori.pdf (дата звернення 12.09.2022).
 19. Кудрін О. Новий Сейм Латвії: проєвропейська коаліція та проросійський провал. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3585675-novij-sejm-latvii-proevropejska-koalicia-ta-prorosijskij-proval.html> (дата звернення 26.10.2022).
 20. Кудрін Ф. Європарламент постановив, що Угорщина більше не може називатись демократією. URL: <https://tyzhden.ua/News/255696> (17.10.2022).
 21. Майбутня прем'єрка Італії: Путін - загроза, анексія не має значення. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/30/7147846/> (дата звернення 01.10.2022).
 22. Моренчук Анатолій, Моренчук Андрій. Особливості політичної системи Швеції: досвід для України. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15769/1/18.pdf> (дата звернення 25.09.2022).
 23. На парламентських виборах у Хорватії перемагає правляча партія. *Європейська правда*. 2020. 6 липня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/6/7111849/> (дата звернення 15.07.2022).
 24. Осколков П., Сергеев Е. Нидерландская партийная система: между системой опор и европейской интеграцией. URL: <https://www.ogt-journal.com/jour/article/viewFile/264/262> (дата звернення 12.06.2022)
 25. Остапець Ю., Копинець Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 82–90.

26. Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: монографія. Серія «Studia Regionalistica». № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. 256 с.
27. Остапець Ю., Ключкович А. Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 59–67.
28. Остапець Ю., Шелемба М. Порівняльний аналіз еволюції партійних систем України та Румунії. *Регіональні студії*. 2017. Випуск 11. С. 29–36.
29. Остапець Ю. Електоральний фактор в еволюції партійного ландшафту країн Вишеградської четвірки (2015–2018 рр.). *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 122–132.
30. Павлюк О. Коаліція з «друзями Путіна»: як дострокові вибори можуть змінити зовнішню політику Італії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/23/7147362/> (дата звернення 27.09.2022).
31. Панченко Ю. Програш росіян та нова коаліція: чим завершилися вибори у Латвії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/3/7147973/> (дата звернення 27.10.2022).
32. Панченко Ю., Іщенко Н. Скандальний друг України: чи збереже Словенія проукраїнську політику. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/26/7138440/> (дата звернення 14.09.2022).
33. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
34. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: Монографія. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 391 с.
35. Румунія після виборів: «золотий» похід на вибори правої партії вказує на відчай виборців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/romania-aur-right-wing-party->

- simion-voter-despair-nationalism/30993779.html (дата звернення 15.07.2022).
36. Савінок В. Триумф та поразка антиукраїнців: як Рютте вчетверте виграв вибори у Нідерландах. *Європейська правда*. 2021. 18 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/18/7121034/> (дата звернення 17.06.2022).
37. Савінок В. Більш проєвропейські Нідерланди: які зміни анонсує новий уряд Рютте. *Європейська правда*. 2022. 17 січня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/01/17/7132651/> (дата звернення 17.06.2022).
38. Сидоренко С. Антиукраїнський Орбан: що робитиме Угорщина після виборів «під знаком війни». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137219/> (дата звернення 12.10.2022).
39. Словачина: підрахували 100 % бюлетенів, ключові «друзі Путіна» поза парламентом. *Європейська правда*. 2020. 1 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/1/7106969/> (дата звернення 15.07.2022).
40. Тужанський Д., Панченко Ю. Словаччина на порозі реваншу: чому це небезпечно для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/21/7143584/> (дата звернення 15.07.2022).
41. Филипенко А. Перемога, підірвана корупцією: чим завершилися вибори у Болгарії. *Європейська правда*. 2021. 6 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/6/7121775/> (дата звернення 17.06.2022).
42. Шипунов Г. Партії «нової політики» як феномен постіндустріального суспільства: ідейно-інституційні особливості. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*. 2016. Випуск 14. С. 211–218.
43. The European Elections Monitor (Парламентські вибори в Швеції 11 вересня 2022 р.). URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/the-european-elections-monitor/2021/> (дата звернення 25.09.2022).

44. Fourquet, J. L'archipel français. Naissance d'une nation multiple et divisée. Paris: Seuil, 2019. 348 p.
45. Parties and Elections in Europe. URL: <http://www.parties-and-elections.eu/> (дата звернення 15.07.2022).

Наукове видання

**Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і
Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть**

Колективна монографія

Загальне редагування – Юрій Остапець, Маріан Токар

Виготовлення оригінал-макету – М. Токар

Підписано до друку 20.09.2023 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура «Times». Ум.-др. арк. 45, 47.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим.
Замовл. № 2430.

ТОВ «Поліграфцентр «ЛІРА»
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 р.

П-50 Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендель, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечаєва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стеблак, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держ-упр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

ISBN 978-617-596-359-3

Пропоноване видання колективу авторів підсумовує дослідження актуальних питань політичних інститутів та процесів у країнах Центральної і Східної Європи у контексті демократичної практики суспільно-політичних та публічно-управлінських відносин. Колективна монографія фокусує увагу на зміні політичного ландшафту в одному з найскладніших регіонів Європи.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться вивченням політичних інститутів та процесів, дослідженням питань розбудови і взаємовідносин держави і громадянського суспільства, державної політики й розвитку демократії в країнах Центральної та Східної Європи.

УДК 321.1:323(4-191.2+4-11)"20/21"